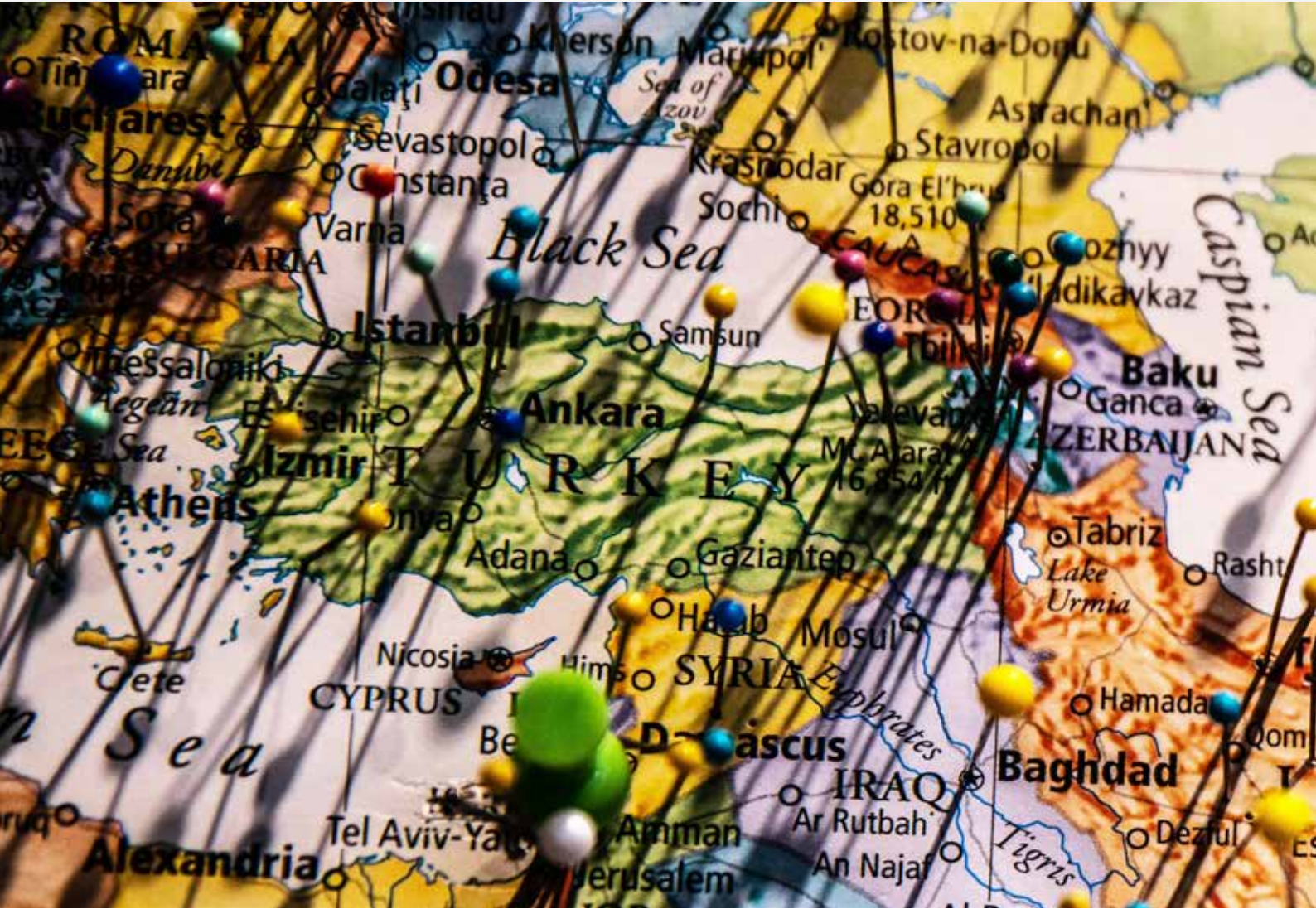

GELECEĞİN TÜRKİYESİNDE DIŞ POLİTİKA

Eğilimler, Sorunlar ve Çözüm Önerileri

Süleyman Güder
Murat Çemrek
M. Hüseyin Mercan

GELECEĞİN TÜRKİYESİNDE DIŞ POLİTİKA:

Eğilimler, Sorunlar ve Çözüm Önerileri

Ö Z E T

“Geleceğin Türkiye'sinde Dış Politika: Sorunlar, Eğilimler ve Çözüm Önerileri” raporu, Türk dış politikasının (TDP) geçmişi ve bugününü analiz etmeyi ve geleceğe dair bir projeksiyon sunmayı amaçlamıştır. Rapor, dış politika için gelecek vizyonu sunmak dışında TDP için kapsamlı, tutarlı ve uygulanabilir bir analiz çerçevesi ortaya koymayı hedeflemiştir. Bu çerçevede öncelikli olarak dış politikanın değerlendirilmesi yapılmış, sorunlar ve eğilimler belirlenmiştir. Ardından geleceğin Türkiye'sinde dış politikayı etkileyen temel parametreler ele alındıktan sonra dış politika yapımında çeşitlenen aktörler incelenmiştir. Çalışma, Türkiye için yeni bir dış politika vizyonunun ne ve nasıl olması gerektiğini tartışıp geleceğe yönelik yapısal ve kurumsal önerilerle nihayete ermiştir.

Atıf: Güder. S., Çemrek. M., Mercan. M. H., (2020). *Geleceğin Türkiye'sinde Dış Politika: Eğilimler, Sorunlar ve Çözüm Önerileri*. (Rapor No. 2020/24). İstanbul: İLKE İlim Kültür Eğitim Vakfı.

Bu rapor Geleceğin Türkiye'sinde Dış Politika başlıklı raporun özet bir versiyonudur. Raporun tamamı için ana rapor metnine başvurunuz.

ilke.org.tr/gelecegin-turkiyesinde-dis-politika

İLKE İlim Kültür Eğitim Vakfı 2010 yılında kurulmuş bir kuruluştur. İLKE, ilk günden itibaren yaptığı nitelikli çalışmalarla toplumu her açıdan geliştirmeyi kendisine şiar edinmiştir. Bu çalışmalarına Türkiye'nin geleceğinin oluşumuna katkı yapmak hedefiyle “Geleceğin Türkiye'si” Projesini eklemiştir. Bu kapsamda sekiz ana başlıkta ilgili alanlarda yetkin uzmanlara araştırma raporları hazırlanmaktadır. Bu raporda toplumumuzun sosyal gerçekleri göz ardı edilmeden bir gelecek vizyonunun ortaya konulması amaçlanmaktadır. Geleceğin Türkiye'si Projesi Doç. Dr. Lütfi Sunar koordinatörlüğünde H. Merve Bircan, Muhammed Hüseyin Ergören ve Resul Çiftçi tarafından yürütülmektedir.

Adres: Aziz Mahmut Hüdayi Mah. Türbe Kapısı Sk. No: 13 Üsküdar/ İstanbul Telefon: +90 216 532 63 70 E-posta: getu@ilke.org.tr Web: ilke.org.tr

© Tüm hakları saklıdır. İLKE İlim Kültür Eğitim Vakfı'nın yazılı izni olmadan bu eserin hiçbir kısmı elektronik ya da mekanik yollarla çoğaltılamaz. Yazıda belirtilen görüşler yazara aittir ve İLKE İlim Kültür Eğitim Vakfı'nı bağlamaz.

YAZARLAR HAKKINDA

Dr. Süleyman Güder

Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler bölümünden 2016 yılında doktora derecesi alan Güder; dış politika, dünya siyaseti, Latin Amerika siyaseti ve güncel Ortadoğu siyaseti konularında araştırmalar yapmaktadır. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümünde öğretim üyesi olan Güder aynı zamanda İlimi Etüdler Derneği (İLEM) Yönetim Kurulu Başkanlığı görevini yürütmektedir. İngilizce, Arapça ve Portekizce bilen Güder, evli ve üç çocuk babasıdır.

Prof. Dr. Murat Çemrek

Sırasıyla ODTÜ Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü'nde lisans, Bilkent Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü'nde yüksek lisans ve doktora ve Budapeşte Koleji: Yüksek İhtisas Çalışmaları Enstitüsü'nde (Macaristan) doktora sonrası çalışmasını tamamladı. Necmettin Erbakan Üniversitesi'nde Bölüm Başkanlığını, Erol Güngör Türk Diasporası Araştırma ve Uygulama Merkezi Müdürlüğünü ve Üniversite Erasmus Programı Koordinatörlüğünü yürütmektedir. Türkçe ve İngilizce olmak üzere birçok ulusal ve uluslararası dergide makale, değerlendirme ve kitap bölümü kaleme almıştır.

Dr. M. Hüseyin Mercan

2008 yılında Marmara Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler bölümünde lisans eğitimini, 2011 de ise Yıldız Teknik Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler programında "Suriye Dış Politikası ve Ulusal Çıkar: 1990-2010" başlıklı tez çalışmasıyla yüksek lisans eğitimini tamamladı. İstanbul Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler programında doktora çalışmasını "İslami Hareketin Kurumsallaşma Sorunu Işığında Müslüman Kardeşler Teşkilatı" başlıklı tezle 2017'de tamamladı. Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümünde öğretim üyesi olarak çalışmakta olan Mercan, genel itibarıyla Orta Doğu Siyaseti üzerine araştırmalar yapmaktadır.

İLKE İlim Kültür Eğitim Vakfı olarak geçmişin birikim ve tecrübelerinin verdiği özgüvenle şimdiyi iyi anlayan fakat aynı zamanda geleceğe dair ufuk ve plan çizen çalışmalarla yalnızca kurumlar bazında değil tek tek insanımızın düşünme beceri ve alışkanlığını da etkileyecek araştırmalar yapmanın gerekli ve önemli olduğuna inanıyoruz. Bu inançla yürüttüğümüz Geleceğin Türkiye'si Projesi ile Türkiye'nin geleceğinin belirlenmesinde mihenk taşı olan Eğitim, Yönetim, Yükseköğretim, Ekonomi, Dış Politika, Sosyal Politika, Kültür Politikaları ve Sivil Toplum konularında mevcut ve geçmiş uygulamaları ve bu uygulamaların çıktılarını inceleyen ve geleceğe yönelik plan ve proje içeren raporlar hazırlamaya devam ediyoruz. Gayemiz ülkemizi insan kaynağı ve kurumlarıyla birlikte güçlü bir şekilde yarınlara hazırlamak ve dünyanın geleceğinde tüm insanlık için önemli vazifeler icra etmesini sağlamaktır.

Geleceğin Türkiye'sinde **Eğitim**

Yusuf Alpaydın

Ekonomik, politik ve sosyokültürel sistemlerdeki gelişmelerin önümüzdeki yıllarda eğitim sisteminden talep ve beklentilerin artarak ve çeşitlenerek devam edeceğini gösteren “Geleceğin Türkiye'sinde Eğitim” raporu, önümüzdeki yıllarda Türk eğitim sisteminin başarması gereken oldukça esaslı değişikliklerin bizi beklediğine dikkat çekiyor. Okulun fiziki yapısından yönetimine, öğretmenden eğitim programlarına geniş bir yelpazede eğitimi tüm boyutlarıyla ele alan rapor, kendi düşünce geleneğimizden hareketle toplumumuzun kültürüne ve değerlerine yabancı olmayan bir eğitim paradigmasının inşasının aciliyetine ve ehemmiyetine dikkat çekiyor.

Geleceğin Türkiye'sinde **Yükseköğretim**

Nihat Erdoğan

Politik, ekonomik, sosyal, teknolojik, hukuki ve çevresel değişimler sonucunda yaşanacak değişimlerin yükseköğretimde yansımaları ve bu değişimlerin nasıl yönetilmesi gerektiğine dair önemli ipuçları veren “Geleceğin Türkiye'sinde Yükseköğretim” raporu, mevcut durum analizi yaparak gelecekte, işleyen ve güçlü bir yükseköğretim için yapılması gereken değişikliklere dikkat çekiyor.

Geleceğin Türkiye'sinde **Ekonomi**

Murat Taşdemir, Etem Hakan Ergeç, Hüseyin Kaya, Özer Selçuk

Erdemli bir toplum için adil, müreffeh ve sürdürülebilir bir ekonomi talebi etrafında şekillenen “Geleceğin Türkiye'sinde Ekonomi” raporu, toplumdaki her bireyin istediği yaşama sahip olabilmesi için fırsatlara erişebileceği, maddi refahın temin edildiği, sosyal adaletin sağlandığı ve sürdürülebilir nitelikteki bir ekonominin geliştirildiği bir iktisadi yapının olmazsa olmaz olduğuna dikkat çekmektedir.

Geleceğin Türkiye'sinde **Yönetim**

Haluk Alkan

“Geleceğin Türkiye'sinde Yönetim” raporu, yönetim sistemi alanını anayasal kurumlar ve gelenek düzeninde ele alıyor. Türkiye'nin anayasa politisinin gelişimini ve güncel tartışmaları inceleme konusunu ediyor. Anayasal kurumların hayata geçirilmesinde önem taşıyan başlıca kurumsal yapılar inceleme alanına dâhil edilerek, siyasi partiler rejimi, seçim sistemi ve kamu yönetimi sistemi mevcut yapı ve sorunları ile ele alınıyor. Vizyon belgesi oluşturulurken Türkiye'nin küresel düzeyde yaşanan tartışmaların neresinde konumlandığı ve benzerliklerinin yanı sıra özgün yönleri de belirlenerek, 2017 Anayasa değişikliği ile birlikte uygulanmaya başlayan Cumhurbaşkanlığı Sistemi'nin daha işler hale getirilmesine yönelik olarak somut, uygulanabilir çözüm önerileri sunuluyor.

Geleceğin Türkiye'si Projesi Kapsamında Yayımlanan Politika Notları ve Takip Raporları

Sunuş

Sivil toplum kuruluşlarını değerli kılan, bir gelecek tasavvurlarının olması, toplumsal faydayı hedefleyen çalışmalar yapmalarıdır. Toplumun ıslahı için kapsamlı bilgi ve verilerle anlamlı bir gelecek projeksiyonu ortaya koymaları gereklidir. Bu bakış açısıyla Sivil kuruluşların strateji ve derinleşme odaklı çalışmalar yapmaları, devamlılıkları ve edindikleri misyonu gerçekleştirme adına oldukça önemlidir. Bir sivil toplum kuruluşu olarak İLKE İlim Kültür Eğitim Vakfı kurulduğu günden bu yana Türkiye ve dünya için önemli alanlarda toplumsal gelişimi ve faydayı hedefleyen çalışmalar yapmayı kendisine misyon edinmiştir.

1980’li yıllarda başlayan yolculuğumuz çeşitli duraklardan sonra İLKE Vakfının kuruluşuyla yeni bir vecheye büründü. Bugüne kadar çok sayıda faydalı organizasyonun kuruluşuna destek verdik. Her biri alanlarında öncü ve önemli faaliyetler yapan İlmi Etüdler Derneği (İLEM), Yaygın Eğitim ve Kültür Derneği (YEKDER), Türkiye İktisadi Girişim ve İş Ahlakı Derneği (İGIAD), İLKE çatısı altında yer alıyor. Ayrıca vakıf bünyesindeki İslam İktisadi Araştırma Merkezi (İKAM) ve Kurumsal Yönetim Akademisi (KYA) ile araştırma ve geliştirme faaliyetlerini sürdürüyoruz. Tüm çalışmalarımızda toplumu tanıma ve anlamayı; sosyal ihtiyaçlardan haberdar olmayı; çözüm odaklı faaliyetler yapmayı kendimize şiar edindik. Bu bağlamda sadece belli bir topluluğun sorunlarıyla değil tüm insanlığın meseleleriyle ilgilenmeyi önemsiyoruz.

İLKE olarak, Türkiye’nin ihtiyaç duyduğu alanlarda bilgi, politika ve strateji üretmeyi, karar alıcılara yol gösterecek araştırmalar yapmayı ve gelecek için gerekli birikimin oluşmasına katkı sağlamayı hedefleyen çalışmalar yapıyoruz. Şimdiye kadar hem kamunun hem de sivil alanın sağlıklı işleyişinde mihenk taşlarından olan Eğitim, iş ahlakı, sivil toplum, hukuk ve yönetim alanlarında önemli çalışmalar yaptık. Şimdi de çatımız altında yer alan kuruluşlar ve merkezler ile topluma katkıyı artırmayı hedefleyen faaliyetlerimizi derinleştirmek için çalışıyoruz.

Toplumsal faydayı teminde derinlikli çalışmaların gerekliliğine olan inanç ve sorumlulukla Geleceğin Türkiye’si projesini tasarladık. Geleceğin, hamasi söylemlerden uzak, kısa vadeli kazanımları hedeflemeyen, bulunduğu zemini belirgin ilke ve sabitelerle kuran, kâr amacı gütmeyen ve günlük tartışmalardan uzak kalabilen, sivil bir alanda sağlıklı ve derinlikli bir şekilde tartışılabilmesine olan inancımızla Geleceğin Türkiye’si projesini tasarladık. Belli ilkeler çerçevesinde hazırladığımız Geleceğin Türkiye’si raporlarıyla hedefimiz, geçmişin ve bugünün analiz ve değerlendirmeleri ışığında politika yapıcılara yol göstermek, geleceğe dair önemli bir vizyon çizmektir.

Proje kapsamında ilk olarak Ekim 2018’de “Geleceğin Türkiye’sinde Eğitim” raporunu kamuoyu ile paylaştık. Bu raporda mevcut eğitim sistemini değerlendirerek, sorunları tespit ettik ve geleceğin eğitimine dair geniş bir vizyon ortaya koyduk. Daha sonra Şubat 2019’da yayımladığımız “Geleceğin Türkiye’sinde Yükseköğretim” raporunda da mevcut yükseköğretim sisteminin ve üniversitelerinin sınırları ve sorunlu taraflarına dair tespitler yapıp, bu alanlara dair vizyoner ve uygulanabilir öneriler getirdik. Geleceğin Türkiye’si projesinin üçüncü raporu olan ve Nisan

2019'da kamuoyu ile paylaşılan Ekonomi raporunda ise ekonomide küresel eğilimler, makro ve mikro ekonomik tablo ele alınıp geleceğin ekonomisine dair çok boyutlu öneriler sunduk. Eylül 2019'da açıklanan dördüncü raporumuz "Geleceğin Türkiye'sinde Yönetim" raporunda ise Türkiye'deki tarihsel ve güncel yönetim modeli ile tartışmaları genişçe ele alıp Türkiye'nin mevcut sistemine yönelik bazı konularda çekinceleri belirttik ve iyileştirici öneriler ortaya koyduk.

Projemizin beşinci raporu stratejik alanlardan biri olan dış politika ile ilgilidir. Geleceğin Türkiye'sinde Dış Politika raporu diğer raporlar gibi geniş bir istişare ve katılım sürecinin ardından ortaya çıktı. Rapor, Türk dış politikasını 19. yüzyılın başından günümüze kadar hem periyodik hem tematik olarak genişçe incelemesi açısından önemlidir. Raporun başlıca analiz konusu, özellikle ikili ilişkilerde en yoğun gündeme sahip olduğumuz ülke ve bölgelerdir. Raporun diğer önemli bir yanı da küresel gelişmeleri ve dönüşümleri de ele almasıdır. Küresel gelişmelerin ülkelerin dış politikasını etkilemesinin kaçınılmaz olduğunu düşündüğümüzde raporun bu açıdan da önemi ortaya çıkıyor. Ayrıca rapor dış politikamızın içine hapsoldüğü çıkmazları ve kapasite meselesini de ele alarak aslında bu alandaki temel sorunları dile getiriyor. Son olarak rapor, dış politikanın nasıl olması gerektiğine dair hem kurumları ilgilendiren hem de dış politikaya ilke koyan vizyon önerileri getiriyor. Bu çok boyutluluk da raporun önemli özelliklerinden biridir ve tüm bu yönleriyle dış politikaya hem bir kaynak eser hem de dış politika adına yol gösterici bir vizyon raporu olmasını ümit ediyoruz.

Bu değerli eserin ortaya çıkmasında uzun bir süre emek harcayan birçok isim olduğunu belirtmek isterim. Öncelikle çalışmayı büyük bir özveri ve titizlikle kaleme alan Dr. Süleyman Güder'e, Prof. Dr. Murat Çemrek'e ve Dr. M. Hüseyin Mercan'a ayrı ayrı teşekkür ediyorum. Raporun süreçlerini yürüten İLKE araştırmacıları da büyük teşekkürü hak ediyorlar, onlara da gösterdikleri bu özveriden dolayı teşekkür ediyorum. Rapor, farklı aşamalarında uzmanların ve araştırmacıların katkı ve değerlendirmeleri ile bir derinlik kazandı. Katkı yapan tüm hocalarımıza çok teşekkür ediyorum.

Raporumuzun Geleceğin Türkiye'sinde derinlikli, bağımsız, insani ve barışa adanmış bir dış politika anlayışının oluşmasına katkı sunması temennisiyle.

Doç. Dr. Lütfi Sunar

İLKE Vakfı Yönetim Kurulu Başkanı

Geleceğin Türkiye'si Proje Koordinatörü

Takdim

İLKE İlim Kültür Eğitim Vakfı olarak Türkiye'nin temel meselelerine yönelik bütünlüklü ve gelecek odaklı yapıcı öneriler hazırlamaya ve sunmaya çalışıyoruz. İLKE Vakfı olarak kendi alanlarında öncü ve nitelikli çalışmalar yapan kurumlarımız İLEM, YEKDER, İGİAD ve araştırma birimlerimiz İKAM ve KYA ile, güçlü bir toplumsal yapının oluşumuna ve dönüşümüne özgün, sistematik ve nitelikli katkı sağlamaya gayret ediyoruz. Bu anlayışla 2018 yılında Geleceğin Türkiye'si projesini başlatarak geleceğe yönelik fikriyat oluşturma çabası içine girdik. Bugüne kadar yayınladığımız eğitim, yükseköğretim, ekonomi ve yönetim raporlarına kamuoyunun gösterdiği ilgiden güç alarak "Geleceğin Türkiye'sinde Dış Politika" başlıklı beşinci raporumuzla karşınızdayız. Elinizdeki rapor ülkemizin dış politika yapımı süreçlerini etkileyen parametreleri ortaya koyup ve buradan hareketle bir dış politika vizyonu sunuyor.

Uluslararası sistemin yapısı ve işleyişi ülkelerin dünya siyasetindeki konumunu ve dış politika yapım süreçlerini etkileyen unsurların başında gelir. Günümüz uluslararası sistemini küresel düzeyde belirsizlik, düzensizlik ve ilkesizliğin şekillendirdiğini düşündüğümüzde, küresel güçlerin uluslararası hukuk ve teamülleri açıkça çiğnemekten çekinmediği bir dönem yaşandığı söylenebilir. Böyle bir dönemde dış politika yapımı, çok sayıda küresel, bölgesel, ulusal ve yerel dinamiğin etkisi altında çok karmaşık ve çok katmanlı süreçlerin eş zamanlı yürütülmesini gerekli kılıyor. Bağımsız, sürdürülebilir, tutarlı ve uygulanabilir dış politika yapımı her gün biraz daha zorlaşmaya devam ediyor. Ülkelerin tarihsel, coğrafi ve kültürel dinamikleri atılacak adımları ve verilecek kararları etkiliyor. Dış politikada başarı için devletler uluslararası sistemdeki konumları ve sahip oldukları unsurları eş zamanlı bir şekilde harekete geçirmeye çalışıyor.

Türkiye'nin dünya siyasetindeki yeri küresel güç olmaya çalışan orta büyüklükteki bir aktör olarak tanımlanıyor. Türkiye açısından dış politikanın boyutlarına, yöntemine ve araçlarına dair parametrelerin tespit edilmesi ve daha etkin ve aktif dış politika yapım sürecinin önem kazandığı görülür. Bu süreçte Türkiye'nin tüm taraflarla iş birliğine açık, rasyonel, siyasal gerçeklikle ve eylem kapasitesiyle uyumlu bir uluslararası konumlanma gerçekleştirilmesi ve dış politika vizyonu ortaya koyması gerekiyor. Türkiye için dış politika yapımında kararlılık, proaktiflik, çok yönlülük, yumuşak güç unsurlarını kullanmak ve kamu diplomasisi araçlarını çeşitlendirmek gereği dikkat çekiyor. Dış politika yapım sürecinde rolü bulunan kurumların sayısını artırmak ve bu kurumların faaliyet alanları ile teşkilat yapılarını yeni vizyon kapsamında şekillendirerek aktif dış politika aracına dönüştürülmesi önemli hale geldi. Diğer bir ifadeyle bir devlet stratejisinin tamamlayıcı unsurları olarak bu kurumların konumlandırılması ve faaliyetlerini sürdürmesinin sağlanması öne çıkıyor.

Ülkemiz bulunduğu coğrafi konum, savunduğu değerler ve iddiaları dolayısıyla zorluklarla ve risklerle karşı karşıya olmakla birlikte, sahip olduğu tarihsel, kültürel ve coğrafi unsurların sağladığı imkanları da kullanarak dış politikada etkili olmaya ve yol almaya çalışıyor. Böyle bir süreçte bu rapor ile bir sivil toplum kuruluşu olarak ülkemizin dış politika yapım sürecine yönelik bir vizyon ortaya koymaya çalışıyoruz.

Bu kıymetli çalışma pek çok kişinin emeği ile ortaya çıktı. Öncelikle raporun yazarları Necmettin Erbakan Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi Prof. Dr. Murat Çemrek, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi Dr. Süleyman Güder, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi Dr. M. Hüseyin Mercan hocalarımıza çok teşekkür ediyorum. Değerli hocalarımız güzel bir ekip çalışması ile tarihsel ve siyasi derinliği kadar güncel gelişmelerin çok yoğun olduğu dış politika alanında ufuk açıcı ve vizyoner bir rapor ortaya koydular. Bu çalışmanın farklı aşamalarında raporun hazırlanması ve geliştirilmesine katkı sunan hocalarımıza da ayrıca teşekkür ediyorum. Geleceğin Türkiye'si projesinin yürütülmesinde büyük bir özveri ile çalışan ve bu raporun da başarılı bir biçimde ortaya çıkmasını sağlayan Proje Koordinatörü Doç. Dr. Lütfi Sunar'a, İLKE Araştırma yayın birimi ekibine ve emeği geçen tüm çalışma arkadaşlarımıza teşekkür ediyorum.

Raporumuzun, adalet, hukuk ve meşruiyet temelinde gelişen bir dünyanın ve uluslararası sistemin oluşumuna katkı sunmasını diliyorum.

Prof. Dr. Nihat Erdoğan

İLKE Vakfı Mütevelli Heyet Başkanı

GELECEĞİN TÜRKİYESİNDE

DIŞ POLİTİKA

TÜRKİYE’NİN DIŞ POLİTİKA VİZYONU

Geleceğe güçlü ve emin adımlarla yürüyebilmek için geçtiğimiz yirmi yıl boyunca önemli kazanımlar sağlanan Türk Dış Politikasında şunlar gerçekleştirilmelidir:

1

Güçlü, etkili ve bağımsız bir dış politika için “büyük bir strateji” oluşturulmalı ve genel çerçevesi kamuoyu ile paylaşılmalıdır.

2

Batı yönelimli dış politika anlayışı çok yönlü bir yaklaşımla değiştirilmelidir. Türkiye’nin son yıllarda üstlendiği değer merkezli (ahlaki, insani, tarihi vb.) uluslararası politika söylemini destekleyecek uygulamalar hayata geçirilmelidir.

3

“Dünya beşten büyüktür” söylemi ile şekillenen “yeni bir dünya sistemi” arayışını destekleyecek şekilde Çin, Hindistan, Rusya, İran ve Brezilya gibi ülkelerle güçlü ve kalıcı ilişkiler tesis edilmelidir.

4

Uygulanabilir ve geleceğe odaklı bir dış politika için rasyonel, öngörülebilir, kurumsal, pozitif ve katılımcı bir karar alma süreci işletilmelidir.

5

Dışişleri bakanlığının kurumsal yapısı ve insan kaynakları tüm boyutlarıyla çok boyutlu ve çok katmanlı bir dış politika yapım sürecine uygun hale getirilmelidir.

6

Temel politik süreçleri destekler mahiyette farklı diplomatik kanallar (ekonomik, kültürel, sivil) sürekli ve sürdürülebilir bir şekilde kullanılmalıdır.

7

Bölgesel ve küresel çatışmalarda “sorun çözücü” ve “güvenilir ara bulucu” rolü pekiştirilmeli ve “kriz yönetimi” süreçleri geliştirilmelidir.

8

Türkiye, dış politika hedefini bölgesel bir güç olmaktan küresel bir güç olmaya dönüştürmelidir.

9

Türkiye, “yumuşak gücünü” “akıllı güce” dönüştürmelidir.

10

“Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine” uygun olarak oluşturulan katılımlı karar alma modeli amaca yönelik olarak uygulanmalı ve kurumlar arasında “eş güdüm” sağlanmalıdır.

Giriş: Türkiye'den Bakarak Dış Politikayı Anlamak

Türk Dış Politikası (TDP) her geçen gün daha fazla dikkat çekerek daha fazla kişinin hem aktüel hem de bilimsel anlamda ilgi alanını oluşturmaktadır. TDP hakkında konuşurken yoğun araştırmaya dayalı farklı teknikler, teknolojik destekler ve ortak aklın devreye konması gerekmektedir. Bu durum Türkiye'nin yer aldığı coğrafyanın bir gereğidir.

Bu çalışmayla, dış politika için gelecek vizyonu sunmak ve Türkiye'nin dış politikası için kapsamlı, tutarlı ve uygulanabilir bir analiz çerçevesi oluşturmak hedeflenmiştir. Rapor, karar alıcılara yön gösterme anlamında ilham verdiği ve geleceğe yönelik bir tasavvur oluşturmaya katkı sağladığı ölçüde amacına ulaşacaktır. Bu sebeple çalışma boyunca normatif ve teorik tartışmalara girmekten olabildiğince uzak durularak daha çok değerlendirme, analiz ve önerilerde bulunmak hedeflenmiştir. Fakat teorik çalışmalar, yaklaşımlar arka planda hep yol gösterici, anlamlı analizler yapmak için ihtiyaç duyulan yerlerde hep eşlik edici olmuştur. Nihai olarak yapılmak istenen, reel-politiğe hapsolmadan toplumsal ve küresel gerçekliklerin farkında olarak geleceğe yönelik bir projeksiyon sunmaktır.

Elinizdeki rapor; temel parametreler ve varsayımlarının verildiği Giriş ve Sonuçla birlikte beş ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde, çalışmaya uygun bir zemin ve bağlam oluşturulmaya çalışılmıştır. İkinci kısım, sonraki bölümlere zemin ve bağlam oluşturmak için TDP'nin genel bir görünümünü verdikten sonra Türkiye'nin dünya siyasetinde oynadığı rolün ne olduğunu tartışmaktadır. İkinci bölüm, TDP'de karşılaşılan zorlukların değerlendirilmesiyle sonuçlanmaktadır. Üçüncü bölüm, Geleceğin Türkiye'sinin dış politikasını etkileyen temel parametrelere hasredilmiştir. Söz konusu bölüm, 11 Eylül Saldırılarından ABD'nin Afganistan-İrak işgalleri ve 1 Mart Tezkeresi'ne, 2008 Küresel Ekonomik Krizi'nden Arap Ayaklanmalarına kadar 2000'lerde uluslararası ilişkilerin değişen yapısına temas etmektedir. Bu bölümde Türkiye'nin de dâhil olduğu yeni düzen arayışı tartışmaları dışında karar alma mekanizmasında gerçekleşen yapısal değişiklikler ışığında Türk siyasal sisteminin değişen yapısına vurgu yapılmıştır. Üçüncü bölümün sonu, çeşitlenen aktörler bağlamında Türkiye'nin yurt dışında faaliyet gösteren kurumlarının dış politikaya etkisi incelenmiştir. Raporun dördüncü bölümü, Türkiye için yeni bir dış politika vizyonunun ne ve nasıl olması gerektiğini tartışmaktadır. Bu bölüm, dış politika vizyonuna niçin ihtiyaç duyulduğunu ele aldıktan sonra yeni dış politika vizyonunun temel ilkelerinin ne olabileceğini tartışıp karar alıcılar için birtakım kurumsal ve yapısal önerilerde bulunmaktadır. Son bölümde ise geleceğin Türkiye'sinin dış politika ufkuna dair bir projeksiyon çizilmiştir.

Dış Politika Yapımında Temel Parametreler

Dış politikanın farklı veçhelerden birçok tanımı yapılmıştır fakat tüm tanımların hepsinde ortak bir nokta bulunmaktadır. Uluslararası ilişkiler (Üİ) disiplininin alt dallarından biri olarak dış politika, en geniş anlamıyla bir devletin *yabancı devletlerle* (ve başka uluslararası aktörlerle)

ilişkilerinde çıkarlarını maksimize etmek için uluslararası alanda *maksatlı* bir şekilde uyguladığı siyaset/strateji veya yaklaşım olarak tanımlanabilir (Alden ve Aran, 2017; Carlsnaes, 1986; Hill, 2016; Hudson, 2007). Bunun dışında devletler arası ilişkileri anlamak için yol gösterici mahiyette bazı parametrelerin varlığından söz etmek mümkündür. Bu parametreler kısaca birkaç madde olarak şu şekilde sıralanabilir:

Dış politika, uzmanlık ve tecrübe gerektiren bir alandır. Dış politika her şeyden önce birtakım meziyetler ve uzmanlık bilgisi gerektirir. Buradan dış politikayı teknik ve tümüyle belli bir uzman grubunun yapabileceği anlamı elbette çıkarılamaz nitekim tek başına uzmanlık da mesleki körlük oluşturabilir. İlgili ülkenin dünya siyasetindeki yerini, ekonomisini, geçmişini, kültürel değerlerini ve toplumsal eğilimlerini bilerseniz çok daha başarılı ve sonuç alıcı politikalar üretebilirsiniz.

Dış politika, çok boyutlu/katmanlı ve geniş çaplı düşünmeyi gerektirir. Ülkelerin kendi iç siyasetlerindeki iktidar ilişkilerinin karmaşık ve katmanlı doğasından ötürü dış politika yapımında geniş çaplı ve çok boyutlu düşünülmesi gerekir. Dış politikada çoğunlukla bir olayın birden fazla sebebi vardır ama biri başattır. Evveleminde başat nedeni ortaya koyup sonra tali nedenler ortaya konulursa çok daha isabetli bir açıklama yapılmış olur (Oran, 2009, s. 15).

Dış politika, sabır ve dikkat gerektiren bir sanattır. Genel olarak siyaset için yapılan en meşhur tanım, onun bir yönetme sanatı (*art of government*) olduğudur. Siyaset için geçerli olan bu durum dış politika söz konusu olduğunda çok daha fazla geçerlidir. Dış politika yapımı gerçekten sabır, sebat ve azim isteyen bir sanat eseri gibidir. Dikkatli, gayretli, sabırlı ve tecrübenin yoğun bir şekilde seferber edildiği bir çalışmayı gerektirir.

Dış politika yapımında “eşit egemenlik” soyut bir ilkedir. Devletler arasında birçok açıdan eşit olmayan durum her daim devletlerin büyük meydan okumalarla karşı karşıya kalmasını kaçınılmaz kılmaktadır. Bu sebeple uluslararası hukukun tüm devletler için öngördüğü *eşit egemenlik* veya *mütekabiliyet* esası kendiliğinden devreye girmez. Burada eşitlikle daha çok devletler arasındaki ilişkinin üzerine oturtulduğu zemini tanımlamak ve muhataplık için tüzel bir kişiliği belirtmek kastedilmektedir.

Dış politika yapımında etkileri açısından “iç-dış politika” ayrımı vardır fakat bu mutlak bir ayrım değildir, geçişkenlik ve etkileşim içerir. Dış politikada devletler için çıkar motivasyonu çok belirginken iç politikada değer ve kimlik daha güçlü motivasyon olabilmektedir. Bu sebeple dış politikada olaylar, çıkar ve *altyapı unsurlarıyla* açıklanmak zorundadır. Dış politika-iç politika ayrımı diye kesin ve katı bir ayrımın olmaması büyük ölçüde iç-dış meselelerin geçişkenliğini ve birbiriyle etkileşimini ifade eder. İç ve dış dinamikleri ayrı ayrı saptamak önemli olmakla beraber iç politika aracı olarak kullanılan dış politika hamleleri (*içselleştirme*) kadar dış politika aracı olarak kullanılan iç politika (*dışsallaştırma*) etmenleri olduğunu da ifade etmek yanlış olmayacaktır.

Dış politika değerlendirilmelerinde “analiz seviyesi” belirleyicidir. Dış politikanın belirlenmesi, analiz seviyesi (birey, devlet ve sistem) ile doğrudan ilişkilidir. Bu durum dış politikanın çok etmenli olduğu varsayımına dayanır ve bu yönde çok katmanlı bir analiz çerçevesini zorunlu kılar. Bu

çetrefilli yapının anlaşılabilir olması kadar analitik ve metodolojik hâle getirilmesi ancak analiz seviyesi bakışıyla gerçekleşir.

Dış politikada ezeli/ebedî düşman olmadığı gibi ezeli/ebedî dost da yoktur. Bunun ve “uzun bir geçmişe dayanan iş birliği” gibi köşeli ifadelerin dış politika söz konusu olduğunda somut bir karşılığı yoktur. Söz konusu dış politika olunca dost, düşman ve rakip sıfatları şartlara göre yeniden tanımlanabilmektedir. Dış politika analizinde parametreler kadar varsayımlar da önemlidir. Zira dış politikaya dair yapılan değerlendirmelerin ve önerilerin kahir ekseriyeti söz konusu varsayımlarla geçerlilik kazanır ve anlamlı hâle gelir.

Türk Dış Politikasına Dair Temel Varsayımlar

Gerek önceki bölümde zikredilen temel parametreler gerek sonrasında yazılan kısımların birtakım varsayımlar üzerine inşa edildiği görülecektir. Raporda kabul edilen bazı varsayımlar vardır ve aşağıdaki gibi sıralanmaktadır.

Cumhuriyet dönemi dış politikası ile son dönem Osmanlı dış politikası arasında ciddi bir süreklilik vardır. Genç Türkiye Devleti her konuda olduğu gibi dış politika açısından da Osmanlı mirası üzerine inşa edilmiştir. Raporun özellikle ilk bölümünde incelenen konular, aktörler ve tepkiler hatta Cumhuriyet dönemi boyunca kurulan ittifaklara ve kurumun teşkilat usul ve esaslarına bakıldığında bu sürekliliğin izlerini takip etmek mümkündür.

Türkiye, dünya siyasetindeki yeri bakımından küresel güç olmaya çalışan orta büyüklükteki bir aktördür. Zaman zaman gerek siyasetçiler gerekse de akademik çalışmalarda Türkiye’nin “küresel aktör” olduğu yönünde iddialar bulunmakta ve bu varsayım üzerinden analizler yapılmaktadır. Materyal ve yumuşak güç unsurları açısından Türkiye’nin “orta büyüklükte bir devlet” (*middle power state*) olduğu yönünde çokça görüş bulunmakta ve bunun Türkiye’ye sağladığı manevra kabiliyeti, dış politika yönelimlerini ciddi oranda etkilemektedir. Buna rağmen birçok yazara göre Türkiye’nin küresel aktör olduğu iddiası tartışılmaya muhtaçtır (Elik, 2011, ss. 8, 222-23; Hale, 2009; Müftüler ve Yüksel, 1997). Türkiye’nin orta büyüklükteki bir ülke olması zamana göre değişen bir şey değilken “küresel güç olmaya çalışan” aktör olma iddiası özellikle 2000 sonrasında tekabül etmektedir.

Soğuk Savaş sonrası Türkiye hem kabuk hem de öz değiştirmesi nedeniyle “köprü ülke” söyleminin “merkez ülke” söylemine doğru yönelmektedir. Türkiye uzun yıllar özellikle Batı’da ve Batılı mahfillerde Doğu ile Batı ve/ya İslam dünyası ile Batı arasında ve coğrafi konumu nedeniyle Asya ve Avrupa arasında bir köprü olarak ifade edilegelmiştir. Diğer taraftan köprü ifadesi, Türkiye’nin birbirine bağladığı uçların ikisine de ait olmadığını ima etmektedir. Türkiye, 1990’lardan başlayan Yeni Dünya Düzeni’nde artık oynayabileceği dinsel ve etnik kartları fark ettikçe merkez ülke olmaya doğru yönelmiştir. Ayrıca Türkiye, mevcut dünya düzen ve işleyişine dair ciddi bir hoşnutsuzluk içerisinde olduğunu her platformda açıkça paylaşmaktadır.

GELECEĞİN TÜRKİYESİNDE DIŞ POLİTİKA

Eğilimler, Sorunlar ve Çözüm Önerileri

Türk dış politikasında proaktif ve çok yönlü dış politika gereği yumuşak güç unsurları ve kamu diplomasisiyle enstrüman çeşitliliği veya aktörlerin çeşitlenmesi meselesi önem kazanmıştır. Politika yapımında çeşitlenen aktörler öncelikle Dışişleri Bakanlığı'nın teşkilat şeması ile şekillenen dış politika yapımı yerine bölgesel bir güç ve küresel bir aktör olmanın gerekleri çerçevesinde hareket etmektedir. Daha etkin bir şekilde hem dış politika yapımında yeni kurumların sayısının artışıyla yatay hem de gösterdiği derinleşme ile dikey anlamda genişlemiştir.

Türkiye, bölgesel bir güç olmasının gereklerini yerine getirmede her geçen gün artan bir kararlılığa sahiptir. Soğuk Savaş boyunca Batı'ya paralel bir anlamda zorunlu dış politika yerini aktif hatta proaktif yönelişe bırakırken Türkiye bölgesel problemlere daha fazla çözüm ortağı olmuştur. Türkiye hem yumuşak güç hem de sert güç unsurlarıyla bölgesinde bir barış adası olmanın gereklerini giderek daha fazla üstlenmektedir.

Etik ve insani değerler, Türk dış politikası ilkelerine eşlik etmektedir. Türkiye'nin dış politikası için etik ve insani değerler olmazsa olmaz değerler arasında yer almaktadır. Geçmişte olduğu gibi özellikle son yıllarda Türkiye'nin bu yönde dünya siyasetinde öne çıkan ülkeler arasında yer aldığı görülmektedir. Türkiye'nin gerek Suriye mülteci krizindeki gerekse de insani yardım konusundaki tutum ve tavrı bunun izlenebileceği en önemli iki güncel konudur.

Başlangıcından Günümüze Türk Dış Politikası ve 2000'li Yıllara Genel Bir Bakış

Türk Dış Politikasının Genel Görünümü

Türkiye'nin izlediği dış politikada yeni kurumların ihdas edilmesiyle son dönemde ciddi bir aktör çeşitlenmesi gerçekleşmiştir. Bu durum Türkiye'nin dış politikada alternatif enstrümanlar geliştirmesine ve daha özgün bir dış politika uygulayabilmesine katkı sağlamıştır. Küresel güçlerle ilişkilerinde var olan orantısız güç dengesi daha çok Türkiye lehine bir yere evrilmiştir.

Türkiye gerek bölge gerekse de dünya siyasetine dair oyun kurucu konumdaki güçlü bir aktör değil daha çok göz ardı edilmemesi gereken önemli bir aktör olarak kendine yer bulmuştur. Bu durum TDP'nin söz konusu dönemde adı sıkça anılan "denge siyaseti" izlemesine yol açmıştır. Dış politika uzunca yıllar varlığını denge siyasetiyle yani kendi dışındaki gelişmeler üzerinden güçlü taraflardan birinin yanında yer alarak sürdürmüştür. Türkiye'nin izlemiş olduğu denge siyasetine Batılılaşma/Batıcılık ideolojisi her daim eşlik etmiştir. Söz konusu Batılılaşma sadece ve basit bir kültürel öykünme değil özünde devletin siyasi, iktisadi, idari ve askerî cihetlerden zayıflamasıyla onu güçlendirmeye dönük alternatif arayış olarak (yani statü talebi) karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca TDP'de sürekli yoğun gündemli ve çok bölgeli bir dış politika takip edilmiştir. Bilhassa yer aldığı coğrafya itibarıyla çok bölgeli yani Orta Doğu, Kuzey Afrika, Avrupa ve Asya gibi bölgelere yakın bir konumda yer almıştır.

Türkiye'nin Dünya Siyasetindeki Konumu

Her devletin dünya siyasetinde kendine mahsus bir konumu bulunmaktadır. Türkiye'nin küre ölçeğindeki ağırlığını ve konumunu tam olarak ortaya çıkarabilmek için ciddi bir efor sarf edilmesi gerekmektedir ve bu yönde Türkiye'ye dair de söylenecek birtakım hususiyetler bulunmaktadır. Orta büyüklükteki bir devlet olarak Türkiye'nin dünya siyasetinde kendine has konumu ve söylem gücü bulunmaktadır.

Türkiye, dünya siyasetinde daha çok jeostratejik konumuyla temayüz etmiş ve uzunca yıllar dış politikanın en belirleyici faktörleri arasında varlığını sürdürmüştür. Sahip olduğu coğrafi konum, dünya siyasetinde etkisi ve önemi açısından Türkiye'ye mevcut materyal kapasitesinin, ekonomisinin ve nüfusunun fevkinde bir etki oluşturmalarını sağlamıştır. Esasında bu değer in bizatihi kendisi pasif bir değeri ifade etse de Türkiye bunun hep farkında olarak ve bundan istifade ederek siyasi bir pozisyon almıştır. Türkiye'nin aktif dış politika izlemesi hem bunun bir sebebi hem de sonucudur. Materyal ve yumuşak güç boyutlarıyla dikkate alındığında Türkiye'nin "orta büyüklükteki bir devlet" (*middle power state*) olduğu yönünde görüş bulunmaktadır. Dış politika perspektifi giderek genişleyen Türkiye'nin bölgesel aktör olmaktan ziyade küresel aktör olarak hareket etmeye çalıştığı iddiası da birçok yazar tarafından tartışılabilen konular arasında yer almaktadır (Hale, 2009; Müftüler ve Yüksel, 1997; Oran, 2009; Yalçın, 2012, ss. 202-203). Bir açıdan bakıldığında Türkiye, dünya siyasetinde görünür olmaya çalışan orta güçte bir

ülkedir. Türkiye'nin *küresel aktör* olduğu konusunda mutabakat sağlanmışken *küresel güç* olduğu konusunda yeterince bir uzlaşa bulunmamaktadır. Bunun için daha önce belirtildiği üzere Türkiye "küresel güç" yerine "küresel güç olmaya çalışan" bir ülke olarak değerlendirilecektir.

Türkiye'nin küresel siyasetteki konumuna ilişkin tartışmayı biraz da siyasi-askerî güce sahip büyük güçlerle ve küresel çapta etkin uluslararası kurum ve kuruluşlarla ilişkilerinden okuyabiliriz. Bunun için başat *küresel güç* olarak kabul ettiğimiz ABD, Rusya, Avrupa ile ilişkiler dışında yakın bölgesindeki coğrafyayla Türkiye'nin ilişkilerindeki temel hususlar ve kırılma noktaları, ülkenin dünya siyasetindeki konumuna dair önemli ipuçları sunacaktır.

Türk-Amerikan İlişkilerinde Altın Kural: Öncelikle Çıkarları Korumak

Türkiye'nin ABD ile ilişkileri esasında çok açık bir formüle dayanmaktadır; *millî menfaat*. Gerek Washington yönetimi gerekse de Ankara, ikili ilişkilerin ana motivasyonu konusunda gerekli ve yeterli farkındalığa sahip olduklarından bu konuda çok az sürprizle karşılaşmaktadırlar. Bu yönüyle ABD ile ilişkiler, Türkiye'nin dış politika yürütmede "öngörülebilirlik" ve "sürdürülebilirlik" açılarından daha az zorlandığı ülkeler arasında yer almaktadır.

Türk-Amerikan ilişkileri yoğun bir şekilde ABD'nin küresel güç olmasıyla başlar ve bu da İkinci Dünya Savaşı sonrasına tekabül eder. Bu yönde altı çizilmesi gereken en önemli nokta, Türk-Amerikan ilişkilerinin ana motivasyonu, ABD'nin Orta Doğu'yla yakından ilgilenmek istemesi ve bölgeye daha fazla müdahil olmak istemesinden kaynaklanmaktadır. Öyle ki bu durum, ikili ilişkilerin seyrinde Soğuk Savaş boyunca görünür gündem maddesi olan komünizm meselesinden çok daha belirleyici bir etkiye sahip olmuştur. Yine de ilişkilerin gelişmesini hızlandıran olay ilginç bir şekilde Sovyetler Birliği eliyle olmuştur. Türk-Amerikan yakınlaşmasının tetikleyen hadise, 1945'te Sovyetler Birliği'nin Türkiye'den Boğazlar ve toprak talepleri (Kars-Ardahan-Batum) olmuştur. Türkiye'nin Sovyet tehdidine karşı Batı ile ittifak kurma arayışı ABD ile yollarını kesiştirmiştir. Türkiye'nin NATO'ya dâhil olmasıyla ABD ile müttefiklik ilişkisinin temelleri sağlam bir temele dayanmıştır. Artık Türkiye-ABD ilişkileri, ikili münasebet dışında (NATO ile) bölgesel anlamda bir kurumsal müttefiklik ilişkisi olarak da okunmaya başlamıştır.

Hızlı gelişen ve açık ilkelere dayandığı için nispeten yönetilmesi kolay olan Türk-Amerikan ilişkilerinin zaman zaman sınındığı durumlar yaşanmıştır. Özellikle 2011'den sonra Suriye'deki gelişmeler neticesinde ilişkilerdeki sıkça tekrarlayan krizler, taraflar için âdeta standart bir uygulama hâline gelmiştir. Örneğin; Ermeni soykırımı iddiaları, ABD'nin Türkiye'nin güneyindeki Demokratik Birlik Partisi (PYD) ve Halk Savunma Birlikleri (YPG) terör örgütlerine verdiği destek vb. konularda Ankara, muhataplarına duyduğu rahatsızlıkları doğrudan ya da dolaylı olarak iletmıştır. Buna karşılık ABD, 1 Mart 2003 Tezkeresi, Türkiye'nin Suriye'de rejim karşıtı güçleri silahlandırması, İran ile dostane ikili ilişkiler gibi konularda endişelerini Türk makamlarına ifade etmiştir.

İlginç bir şekilde söz konusu krizlerin tamamından hemen sonra Türkiye'nin bir takım radikal kararlar aldığı görülmüştür. Türkiye bu krizlerle karşı karşıya kaldıktan sonra stratejik ürün tedarikinde uluslararası piyasalara olan bağımlılığını azaltmaya çalışmış ve kendi ulusal güvenliğini sağlama arayışı içerisine girmiştir.

Türk-Rus İlişkilerinin Değişmeyen Doğası: Karmaşıklık ve Öngörülmezlik

Türk-Rus ilişkilerinin doğası ve yönelimi, Türkiye'nin dünya siyasetindeki konumuna tesir etmiştir. Geçmişten günümüze ikili ilişkilere bakıldığında Türk-Rus ilişkileri hep çekişmeli, karmaşık ve zor geçmiştir. Türk-Rus ilişkilerinin en gergin ve kopma noktasına geldiği zaman 1945'teki Sovyetler Birliği'nin Türkiye'den Boğazların yönetimi ve Kars-Ardahan-Batum gibi toprak talepleriyle yaşanmıştır. Türk-Amerikan ilişkilerinin gelişmesine yol açan bu olay, Türk karar alıcılarının Rus tehdidi karşısında paniklemesine yol açmış ve onları güvenilir bir müttefik arayışına itmiştir. Soğuk Savaş boyunca Rusya'nın revizyonist ve yayılmacı yaklaşımı nedeniyle Ankara, sürekli ABD ile beraber hareket etmeye özen göstermiştir. Soğuk Savaş sonrasında Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla ikili ilişkiler istenen düzeye ulaşamamıştır. Yine de Rusya'nın iş birliğine açık olması veya iş birliği yapılabileceğine dair Türk yöneticilerde müspet bir kanaatin oluşması, ikili ilişkilerde yeni bir evrenin başlamasına kapı aralamıştır. Nihayetinde Türkiye'nin de proaktif dış siyaseti kapsamında izlediği komşularla ilişkileri geliştirme siyaseti, Türk-Rus ilişkilerinde ekonomik, ticari, askerî ve kültürel açıdan ciddi bir yakınlaşmaya zemin hazırlamıştır.

Türk-Rus ilişkilerinde son dönemde iş birliği kadar rekabet de söz konusudur. Her şeyden önce Sovyet sonrası dönemde bölgesel güçler Rusya ve Türkiye, kıyasıya bir rekabet içerisine girmiştir. Rusya, büyük ve bölgesel güçlerin eski Sovyet nüfuzu olan Orta Asya ve Kafkasya'da Türkiye'nin etkin olmasını engellemeye çalışırken Türkiye de "Adriyatik'ten Çin Seddi'ne" söylemiyle özellikle Türki Cumhuriyetlerde etkin bir "rol model" olmak istemiştir.

Rusya ile ikili ilişkilerde altı çizilmesi gereken en kritik ve tarafların zımnen kabullendiği husus, ilişkilerin düzeyi hangi seviyede olursa olsun bunun mutlak bir dostlukla/düşmanlıkla sonuçlanmayacağıdır. Her iki ülke için vazgeçilemeyecek düzeyde karşılıklı bağımlılık oluşturacak bir durumun geçerliliği şimdilik zor görünmektedir. Bu sebeple Türk-Rus ilişkilerindeki esneklik payı çok sınırlıdır. Buna rağmen her iki ülkenin üçüncü aktörler nezdinde birbirilerini "dengeleyici" aktör/ortak olarak görmeleri artık daha belirgin bir hâle gelmiştir. Neticede Rusya gibi yayılmacı, saldırgan bir komşuyla bugüne kadar ciddi bir kayıp yaşamadan gelinmesi, Türk karar alıcıların izlemiş olduğu denge siyasetinin gözle görülür başarılı örneklerindendir.

Avrupa Ülkeleriyle İlişkiler: Kökleri Eskiye Dayanan Bir Rekabet

Türkiye'nin Avrupa ile ilişkilerinin tarihi, doğası ve motivasyonu, ilişkide olduğu diğer küresel güçlerden oldukça farklıdır. Avrupa, Türkiye için sadece iş birliği ve çatışma içerisinde değerlendirilebilecek bir coğrafyadan öte bir değer ve dünyayı okuma biçimi olarak görülmüştür. Avrupa ülkelerinin hiçbirisiyle uzunca yıllar ne tam bir düşmanlık beslenmiş ne de tam bir dostluk ilişkisi tesis edilmiştir. Kıta Avrupasıyla ilişkiler büyük oranda kurumsal bir düzlemde yani AET/AB, Avrupa Konseyi, OECD, NATO, AGİT gibi uluslararası örgütlerle sürdürülmüştür. Avrupa'daki söz konusu kurumlar arasında Türkiye'nin dünya siyasetindeki yerine en fazla AB ile kurmuş olduğu ilişki etki etmekte ve TDP gündeminde hatırı sayılır bir yer işgal etmektedir.

1949 Avrupa Konseyi üyeliği ile başlayan, 1963 Ankara Antlaşması ile AET'ye ortak üye olmasıyla devam eden Türkiye-Avrupa ilişkisi (Avrupa Birliği Bakanlığı, 2017) uzun bir sürece yayılmıştır.

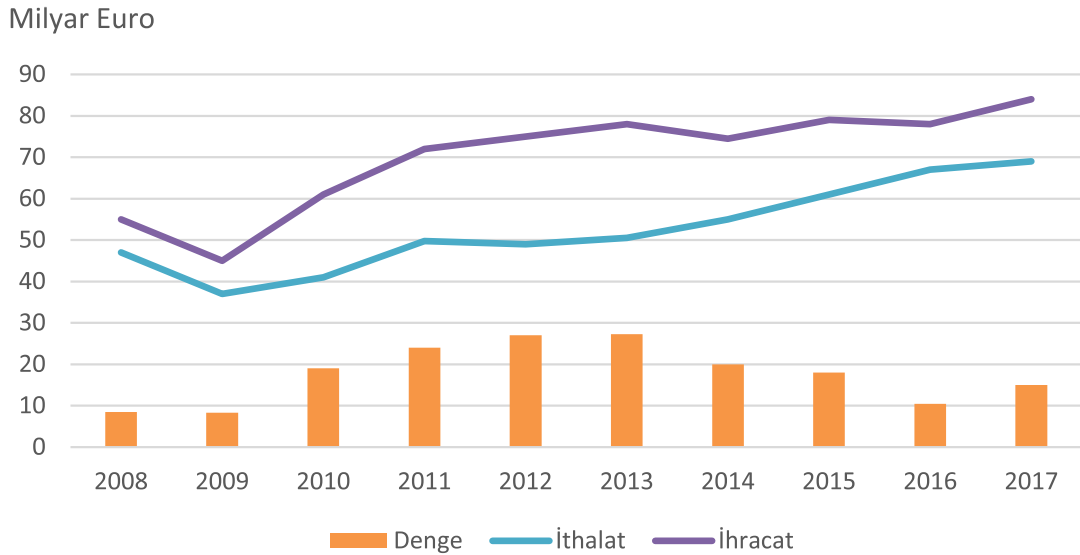
GELECEĞİN TÜRKİYESİNDE DIŞ POLİTİKA

Eğilimler, Sorunlar ve Çözüm Önerileri

1959'da AET'ye müracaat eden Türkiye, 1964'ten bu yana yürürlükte olan bir Ortaklık (Ankara) Anlaşması ile kurumsal süreci başlatmıştır. Sonrasında 2000'lere kadar Türkiye tüm üye ülkelerle bu kurumsal şemsiye altında ilişkilerini sürdürmüştür (Kirişçi, 2009, s. 5). 2000'lerin başı ise Helsinki Zirvesi'nin yaratmış olduğu umut ışığında AB ile ilişkilerin gelişmesini beraberinde getirmiştir. 2002'de iktidara gelen AK Parti'nin bu gelişmedeki rolü ise oldukça belirgindir. AK Parti ile TDP'deki alternatif etkileşim alanlarının ve açılım politikaları sayesinde öncesi ile kıyaslanamayacak ölçüde etkin bir şekilde değerlendirilmeye çalışıldığı görülmektedir (Battir, 2017, s. 90). 2005'te de AB ile Katılım Müzakereleri başlamıştır. Bu tarihten sonra özellikle Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin üye olmasıyla birlikte ilişkiler siyaseten askıya alınmıştır.

Türkiye-AB ilişkilerinin seyri yaşanan Suriye mülteci krizi ile çok daha kritik bir sürece girmiş bulunmaktadır. Aksi bir durumun Avrupa şehirlerinde kaos ve düzensizlik yaratacağı düşüncesiyle AB, Türkiye ile ilişkilerinde tarihinde hiç olmadığı kadar itina ile hareket etmektedir. Türkiye'nin mülteci konusunda mevcut siyasetinden vazgeçmemesi için Türkiye'ye karşı ihtiyatlı davranmaktadır. Türkiye, Avrupa ile siyaset ve kültürel boyut dışında ekonomik alanda da hatırı sayılır bir ilişki yürütmektedir. 2008 sonrasındaki Türkiye-AB ekonomik ilişkilerindeki ihracat, ithalat ve ticaret dengesi rakamları bunu net bir şekilde göstermektedir.

Türkiye'nin Avrupa ile ilişkilerinde belki de diğer hiçbir ülkede olmadığı kadar çok boyutlu bir yön bulunmaktadır. İlişkiler, kültürden sanata, siyasetten ekonomiye hatta yer yer ideolojik esinlenmelere kadar giden bir yelpaze içerisinde yer almaktadır. Tüm bunlara ilaveten Avrupa'da yaşanan Türklerin varlığı da ikili ilişkilerin doğasını hâlen etkilemeye devam etmektedir.

Şekil 1. AB-Türkiye Dış Ticaret Dengesi (2008-2017)

Kaynak: Eurostat

“Bölgesel Güç” Olarak Türkiye

Türkiye bölgesel bir güç olarak önemli bir aktördür. Türkiye’nin orta büyüklükteki bir ülke olması nedeniyle bölgede etkin olması ve yeri geldiğinde olaylara müdahil olması gerekmektedir. Bu yönüyle orta büyüklükte güç olmakla bölgesel güç olma arasında sıkı bir ilişki bulunduğu görülmektedir (Elik, 2011, ss. 23-25). Bu başlık altında büyük oranda Türkiye’nin Orta Doğu’da bölgesel güç olma iddiası dışında Orta Asya ve Balkanlara yönelik ilgisi de önemli görülmektedir. Fakat bunlar arasında Orta Doğu ve Kuzey Afrika daha belirleyici gözükmektedir (Detaylı bilgi için bkz. Bağcı ve Anlar, 2009, ss. 8-11).

Türkiye’nin bölgesel güç iddiası, Orta Doğu ve Kuzey Afrika üzerinden yürütüldüğünde mesele farklı bir boyutta ele alınmaktadır. Orta Doğu ve Kuzey Afrika, Türkiye ve TDP için sadece bir bölge ve çok yönlü dış politikanın ve lider ülke maharetini gösterebildiği coğrafya değildir. Bölgedeki her gelişme, tarihî, kültürel ve sosyal yakınlığı bulunan Türkiye’yi doğrudan ya da dolaylı olarak etkilemektedir. Dahası Türkiye için bu coğrafya, Balkanlar’da olduğu gibi “imparatorluk bakiyesi” topraklardır. Türkiye’nin Orta Doğu ve Kuzey Afrika ile ilişkileri ele alındığında bölgenin eski “imparatorluk bakiyesi” olduğunun ve uzunca yıllar Türklerin yönetiminde kaldığının mutlaka göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Meseleye çok boyutlu ve proaktif bir dış politika perspektifinden bakıldığında Türkiye gerek ikili gerekse bölgesel düzeyde Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkeleriyle ilişkilerini ve iş birliğini yapısal ve sürdürülebilir bir temelde devam ettirmeye gayret göstermektedir. Türkiye, bölgede oluşan/oluşabilecek sorunların ve krizlerin aşılması için çözüm önerilerini aktif (yeri geldiğinde mekik diplomasisi) diplomasi ile yürütmektedir. Zira bölgede oluşabilecek istikrarsızlıktan en fazla etkilenen ülkelerin başında tartışmasız Türkiye gelmektedir.

Şüphesiz Orta Doğu’da Türkiye dışında başka güçlü aktörler de bulunmaktadır. Zaman zaman Mısır ve Suudi Arabistan’ın etkin olduğu bölgede, Türkiye gerçek anlamda rekabeti büyük ölçüde İran ile yaşamaktadır. Yine de orta büyüklükte bir ülke konumunda olan Türkiye’nin bölgesel güç olma konusunda yoğun bir çaba sarf ettiği görülmektedir. Çok bölgeli bir konuma sahip Türkiye’nin farklı gerekçelerden dolayı Balkanlar, Orta Asya ve Orta Doğu’ya yönelik ilgisi oluşmuştur. Buna mukabil Cumhuriyet tarihi boyunca farklı mülahazalara konu olmasına rağmen Türkiye’nin en fazla etkinlik gösterdiği ve bölgesel liderliğinin somut karşılığının görüldüğü yer Orta Doğu coğrafyası olmuştur.

2000’li yıllara gelene kadar Türk siyasal hayatı radikal değişikliklere sahne olmuştur. Bu hareketlilik, TDP’nin genel görünümünü ve yönelimini derinden etkilemiştir. Ülkenin yaşadığı durumu anlamın en iyi yolu, ülke içindeki birtakım kırılma noktalarını anlamaktan geçmektedir. Yaşanan yoğun değişikliklere rağmen değişmeyen tek şey, Türkiye’nin 20. yüzyılın sonuna kadar “coğrafya ve güç dengesi” merkezli bir dış politika izlemiş olmasıdır. Geçtiğimiz yirmi yılda Türkiye önceki dönemlere oranla daha bağımsız bir dış politika izleyebilmiştir.

AK Parti Dönemi Türkiye'nin Dış Politikası ve Karşılaşılan Zorluklar

Genel Görünüm

2002 sonrasında siyasi ve ekonomik istikrar gibi ciddi bir sıkıntıyla karşı karşıya kalmamış olması, Türkiye'nin daha bağımsız ve ülkenin menfaatlerinin daha fazla korunabildiği bir dış politika izlemesini kolaylaştırmıştır. Bu durum ülkenin hâlihazırda sahip olduğu politik seçenekler ve enstrümanlar dışında yeni arayışlar ile aktör çeşitliliğine yönelmesine zemin hazırlamış ve büyük güçlerle ilişkilerde karar alıcıların elini güçlendirmiştir. 3 Kasım 2002'de iktidara geldiğinde AK Parti dönemiyle Türkiye statükodan hoşnut olmayan yeni bir düzen arayışına girmiştir. Bu dönemde Türkiye'nin bugüne kadar yapılan en kapsamlı ve güçlü bir statü arayışı içerisinde olduğunun altını çizmek yeterli olacaktır.

AK Parti yönetimindeki Türkiye'de arayışın baskın olduğu dış politika uygulamalarının odağında, ülkenin büyük ve bölgesel güçlerle ilişkisi bulunmaktadır. AK Parti dış politikasının yönelimini belirlemesi açısından Ahmet Davutoğlu'nun önemli etkisi bulunmaktadır.

Davutoğlu, bulunduğu konum ve görevde olduğu dönem açısından TDP'nin hem mimarlığını hem mühendisliğini yapmıştır. Sahip olduğu düşünce dünyası ile Türkiye'nin ihtiyaçları ve gerçekleri arasında bir sentez yakalamak zorunda olsa da Davutoğlu, dış politikada daha çok idealist bir yol izlemiştir.

Davutoğlu'nun teorik çerçevesini çizdiği ve aynı zamanda uygulamaya koyduğu "stratejik derinlik" anlayışı, AK Parti'nin dış politika vizyonunu büyük ölçüde etkilemiştir. Dönemin AK Parti dış politikasında gerek sıfır sorun gerekse merkez ülke ve gerekse de yukarıda ifade edilen diğer dış politika ilkelerinin ardında Davutoğlu'nun sahip olduğu dış politika doktrini veya siyasi ufku yatmaktadır. Türkiye'nin Davutoğlu sonrası dönemde bölgesel ve küresel gelişmelerin de etkisiyle daha agresif ve sert güce dayalı bir dış politika izlediği görülmüştür.

AK Parti'nin Küresel ve Bölgesel Güçlerle İlişkisi

AK Parti, iktidara geldiği günden beri küresel ve bölgesel güçlerle vasatın üstünde bir dış politika performansı göstermiştir. Türkiye'nin AK Partili yıllarda siyasi olarak istikrarlı bir dönem yaşamış olması bunun en net izahıdır. Ayrıca Türkiye'nin ekonomik olarak belli bir düzeye gelmesi ve bunun neticesinde askerî ve diplomatik kapasitesinde olumlu anlamda bir dönüşüm yaşaması da küresel ve bölgesel güçlerle ilişkilerin seyrini belirlemiştir.

AK Parti'nin söz konusu güçlerle ilişkilerinde bir düzey değişimi içerisinde olduğu görülmektedir. Türkiye'nin bu ülkelerle ilişkisinde eskisine oranla "daha eşit" ve kendi çıkarını "daha fazla önceleyen" bir profil çizdiği tespit edilmektedir. Bu aynı zamanda AK Parti'nin sistem arayışının da gözlemlenebildiği önemli bir alandır. AK Parti dönemi için küresel ve bölgesel güçlerle ilişkiler ABD, Rusya, AB, Orta Doğu ve Kuzey Afrika ile (ayrıca İran) ilişkiler üzerinden okunacaktır.

AK Parti'nin dış politika yönelimlerinin en iyi görüldüğü ülkelerin başında ABD gelmektedir. Tarihsel açıdan bakıldığında aynı zamanda önemli bir NATO üyesi olan Türkiye ve ABD, yarım asırdan fazladır demokrasi, özgürlükler, insan hakları ve serbest piyasa ekonomisi gibi konularda iş birliği yapmaktadır. Son yıllarda Türk-Amerikan ilişkilerine bakıldığında olayların seyrini belirleyen gündemler; güvenlik, lobi faaliyetleri, ekonomi, Suriye, PYD-PKK sorunu vb. başlıklar altında toplanmaktadır. AK Parti dönemi boyunca ABD ile ilişkilere dair yapılacak ilk ve en önemli tespit, bu yıllarda iki ülke arasında yoğun bir şekilde krizlerin yaşanmış olmasıdır. Bu durum sadece zaman aralığının uzunluğu değil yani AK Parti'nin çok uzun süre iktidarda kalmış olmasından değil daha çok talepler ve Türkiye'nin kendi stratejik öncelikleri ve güvenliği konusundaki ısrarlarıyla alakalı olmuştur. Soğuk Savaş sonrası dönemde ABD'nin daha saldırgan ve kendi çıkarları dışında hiçbir şeyi önemsemeyen tavrına karşılık Türkiye de blok mantığı dışında hareket etmeye başlayarak mühim bir tutum sergilemiştir. Türkiye artık kendi çıkarını doğrudan ABD çıkarlarıyla örtüştürme siyasetini terk etmiştir. Bunun en iyi örneği, 1 Mart 2003 Tezkeresi'nde kendini göstermiştir. ABD ile ilişkilerin seyrini belirleyen gelişmeler dizisinin bir diğer kısmı, 2011 Arap Ayaklanmaları sonrasında gerçekleşmiştir. Türkiye ve ABD'nin öncelik ve çıkarlar konusunda birçok noktada birbirinden farklı düşündükleri görülmektedir. Bu görüş ayrılıkları ve güven bunalımı, Suriye krizi ile doruk noktasına ulaşmıştır. Bilhassa Kobani (Ayn-el Arap) olayları esnası ve sonrasında ABD, Türkiye'nin terörist gruplar (veya uzantıları) olarak açıkladığı PYD/YPG ile IŞİD'e karşı pragmatik ve geçici bir ittifak ilişkisi yürütmüştür, bu örgütlere on binlerce tır silah yardımıyla bulunmuştur. Bu durum Türkiye'nin Rusya ile birçok açıdan çok daha güçlü bir iş birliği yapmasına neden olmuştur. AK Parti döneminde sorunların sıkça konuşuluyor olması, Türkiye açısından olumlu bir gelişme olarak not edilmelidir. Bu durum daha önce ifade edildiği üzere Türkiye'nin ABD tarafından gelecek baskıya eskisinden daha fazla dayanıklı olmasından kaynaklanmaktadır. Bilhassa 1 Mart Tezkeresi, S-400 füze krizi, Türkiye'nin egemenliği ve kendi çıkarları doğrultusunda bağımsız karar alma salahiyeti açısından önemli olaylar arasında yer almıştır.

Rusya'nın yeniden yükselen gücüyle AK Parti'nin iktidara gelişi arasında çok büyük bir zaman farkı bulunmamaktadır. Özellikle 2000 sonrasında Türkiye ve Rusya geçmişten gelen ön yargıları ve tarihî husumetleri bir yana bırakarak her iki taraf için de neyin kazançlı olacağının yollarını aramaya başlamışlardır. AK Parti hükûmetleri döneminde Türkiye-Rusya ilişkilerinin ana motivasyonu, Tablo 1'de görüldüğü üzere ekonomik ilişkiler üzerinden ilerlemiştir. Geçmişe oranla karşılıklı olarak ekonomik bağımlılık ciddi bir şekilde bu dönemde artmıştır. Günümüzde tarafların geçmişteki ilişkilerinden temayüz ettiği en temel husus da yaşanan ekonomik süreçler ve ticari hacmin işgal ettiği yer olmuştur. 2002 yılından bu yana söz konusu ekonomik ilişkilerdeki iyileşmenin diğer alanlara da yansımalarıyla tarafların ikili münasebetlerinde gözle görülür bir iyileşme kaydedilmiştir.

Yine de ilişkilerde geline fevkalade olumlu seviyeye rağmen ilişkiler kopmayı engelleyecek kadar sağlam bir zemine yaslanmamaktadır. Esasında bu ilişkilerin gelmiş olduğu seviyeden kaynaklı olmayıp -ki görünürde gayet iyi durumda- daha çok Rus yönetim kültürüyle alakalıdır. Zira Rusya ile kurulan ilişkilerde mutlak bir dostluk (aynı zamanda düşmanlık) olmadığı gibi ikili ilişkilerin mizacı da çok serttir. Ani iniş-çıkışlar yaşanabilmektedir. Suriye ve 2015 Uçak

Krizi yukarıda ifade edilen durum için verilebilecek en iyi örnektir. Türkiye'nin Rusya ile ilişkileri incelenirken doğal olarak diğer küresel aktörlerle ilişkilerine de temas edilmesi gerekmektedir. Türkiye'nin Rusya ile yapmış olduğu iş birliklerinin çok az bir kısmı sadece iki ülkeyi ilgilendiren ve ikili motivasyon unsurlarıyla alakalı olmuştur. Taraflar her daim üçüncü ve başka bir aktöre nispetle bir pozisyon almaktadır. İki ülkenin bu yöndeki refleksi en güncel olarak S-400 konusundaki gelişmeler üzerinden de net bir biçimde takip edilebilmektedir. Türkiye, savaşın patlak verdiği 2011'de Suriye meselesinde ABD ve AB ülkeleriyle birlikte hareket ederek Moskova'yı rahatsız etmiştir. Fakat günümüz itibarıyla Türkiye ve Rusya'nın, başta Suriye konusunda olmak üzere diyalog ve iş birliğini gözle görünür bir şekilde arttırdığı görülmektedir. Türkiye, Suriye'nin geleceğine dair anayasa yapım sürecini ve esas meseleleri büyük oranda artık ABD yerine Rusya ile konuşmaktadır. Bu sebeple son yıllarda, denge siyaseti açısından TDP'nin Rusya ile ilişkilerinde ciddi bir yaklaşma söz konusu olmuştur. Özellikle ABD ve Avrupa ülkelerinin hem Türkiye hem de Rusya'ya karşı keyfi ve tutarsız yaklaşımları, iki ülkeyi birbirine daha da yakınlaştırmıştır. Böylece Rusya ile rekabetten iş birliğine dönüşen bir durum söz konusu olmuştur.

Tablo 1. Türkiye-Rusya Dış Ticaret Değerleri (milyon \$)

Yıllar	İhracat	İthalat	Denge
2000	643.903	3.886.583	-3.242.680
2005	2.377.050	12.905.620	-10.528.570
2010	4.628.153	21.600.641	-16.972.488
2015	3.588.657	20.401.756	-16.813.099
2019/5	1.466.986	9.005.067	-7.538.081

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu'ndan (TÜİK) elde edilen verilerden derlenmiştir.

2002 sonrasında AB ile ilişkiler de AK Parti'nin dış politika öncelikleri arasında yer almıştır. AK Parti yöneticileri, AB ile ilişkileri sıradan bir dış politika konusu olarak görmemiş aynı zamanda iç politikayı etkileyecek önemli bir etken olarak görmüştür. İktidara geldikten hemen sonra AK Parti özellikle ordu ve askerî vesayeti bitirmek için çok ısrarcı bir şekilde izlediği AB süreci için Avrupa başkentlerinde çok yoğun bir mesai yapmış, lobi faaliyetleri yürütmüştür. Kısa süre içerisinde içeride yaptığı birçok hukuki, ekonomik reformlar sonucunda üç yıl gibi kısa bir süre içerisinde hem AB ilerleme raporlarında Türkiye'ye dair olumlu ibarelere yer verilmiş hem de AB'ye tam üyelik için 3 Ekim 2005'te müzakerelerin başlatılmasına karar verilmiştir. 2000-2005 arasında Türkiye-AB ilişkileri altın yıllarını yaşamıştır. Fakat bu durum Kıbrıs meselesi yüzünden çok uzun sürmemiştir. Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin (GKRY) AB üyeliği ve sonrasında üyelik himayesindeyken yaptıkları, Türkiye'nin üyelik sürecini olumsuz etkilemiştir. İkinci olarak 2005 yılında Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin (AİHM) Leyla Şahin davasında başörtüsü konusunda vermiş olduğu karar, AK Partili yöneticilerin Avrupa'nın insan hakları konusundaki hayal kırıklığına gösterilebilecek önemli dönüm noktalarından biri hâline gelmiştir.

Üçüncü olarak AB'nin Türkiye ile Suriye mülteci krizi konusunda sıkı bir iş birliği içinde olması gerekirken gerekli ilgiyi göstermemesi, ikili ilişkilerin gerilmesine neden olmuştur. Son olarak AB ülkeleri, PKK terör örgütü konusunda gerekli adımlar atmakta isteksiz olmuştur. PKK'nın en önemli finans kaynağının Avrupa'da yaşayan Kürt diasporasından toplanan paralar olduğu düşünüldüğünde bu durum Türkiye'nin AB ülkelerine bakışını olumsuz etkilemiştir. Bu sebeple Türkiye'nin Avrupa Birliği'nden hızla uzaklaştığı ve ilişkilerin kopma noktasına geldiği açık bir şekilde görülmektedir (AB Komisyonu, 25 Kasım 2018, s. 5; Kaya, 4 Mart 2013; Keyman, 2017).

Bölgedeki İslami hareketlerin bölgesel ve küresel gelişmelere etkisinden İsrail'in güvenliğine kadar küre ölçeğinde etkisi olabilecek birçok sıcak gelişmenin yaşandığı bir yer olması hasebiyle Orta Doğu ve Kuzey Afrika, TDP açısından hep kritik bir konu olmuştur. Orta Doğu ve Kuzey Afrika coğrafyası şüphesiz Türkiye'nin olduğu kadar AK Parti dış politikasının da kendini en iyi yansıttığı yerdir. Genellikle çok yönlü-boyutlu, proaktif dış politika ve komşularla sıfır sorun açısından ele alınan bölge artık farklı bir bakışla değerlendirilmiştir. Orta Doğu ve Kuzey Afrika'da doğacak istikrarsızlıktan en fazla etkilenen ülkelerin başında Türkiye'nin geleceği sıkça vurgulanmıştır. Bu yüzden Türkiye gerek ikili gerekse bölgesel düzeyde Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkeleriyle ilişkilerini ve iş birliğini yapısal ve sürdürülebilir bir temelde sürdürmeye çalışmıştır. Bu sebeple daha önce *bataklik* olarak görülen yer, TDP için artık bir öncelikli çıkar alanına dönüşmüştür. Ayrıca AK Parti açısından Orta Doğu ve Kuzey Afrika meselesinin bir de orta büyüklükteki ülke olma yönü bulunmaktadır. Orta büyüklükteki ülkelerin en belirgin özellikleri, bölgesinde aktif veya güçlü olması gerektiğidir. Dolayısıyla takdim edilen dilde bir *tercihten öte zorunluluk* vurgusu göze çarpmaktadır. AK Parti'nin Orta Doğu ve Kuzey Afrika'ya yönelik en aktif olduğu ve zorlandığı dönem, 2011 Suriye krizi sonrasında izlemiş olduğu politikalaridir. Bilhassa küresel güçlerin Suriye krizini bir güç dengesi oyunu olarak görmesinden ötürü krizi sonlandırma konusunda pek istekli olmamışlardır. Türkiye, bölgeden gelen istikrarsızlığı önlemek adına Rusya ve ABD'nin hoşnut olmamasına rağmen 2016-2017'de Fırat Kalkanı Harekâtı, 2018'de Zeytin Dalı Harekâtı'yla sınırında güvenli/tampon bir bölge oluşturmuştur. Böylece sorunu yerinde önleyici bir hamleyle proaktif bir politika örneği göstermiştir. Bunu takip eden hamle ise 9 Ekim 2019'da Türkiye tarafından Barış Pınarı Harekâtı'yla atılmıştır.

Bölgesel güç olma iddiasındaki Türkiye ve İran ilişkileri, Orta Doğu'yla ilişkilerde ayrı bir tartışma olarak incelenmeyi gerekli kılmaktadır. Türkiye'nin bölgesel güç olma iddialarını gerçekleştirmek açısından kendisini en çok zorlayan ülke İran olmuştur. İki rakip ülkenin ilişkilerinin doğasını en iyi tanımlayan kavram şüphesiz "rekabet" olmuştur. İkili ilişkilerin bu tabiatı, üç temel olay üzerinden çok daha iyi anlaşılmaktadır. İlki, 2003 Irak'ın işgali ve Suriye krizi (bölgesel rekabet ve güvenlik) ikincisi, Nükleer Takas Anlaşması (bölgesel iş birliği) üçüncüsü, ekonomik ilişkiler (karşılıklı ekonomik bağımlılık) olarak değerlendirilebilir. Irak'ın işgali, Arap Ayaklanmaları ve neticesinde patlak veren Suriye kriziyle hem Türkiye hem de İran açısından reel-politik kaygılar barındırmaktadır ve ikili ilişkilerde rekabetin en çetin yaşandığı yer olması nedeniyle bu kriz önemli bir yer işgal etmektedir. Türkiye bu dönemde karşılıklı ekonomik bağımlılık ilkesinin altını çizerek ikili ilişkilerde ticareti ve diplomasiyi önceleyerek ama siyasi krizi konuşma yolunu da tercih ederek hareket etmiştir. Gerek Suriye konusundaki anlaşmazlıklar gerekse de

İran'ın nükleer programıyla ilgili yaptırımlara karşın iki ülke arasındaki ticari ilişkiler uzun yıllardan sonra ilk defa daha iyi seviyelere gelmiştir. Bunda iki ülkenin ticari hacimlerinin gelmiş oldukları ileri seviyenin (bkz. Tablo 3) ve 2014 yılında kurulan Yüksek Düzeyli İş Birliği Konseyi mekanizması çerçevesinde ilişkilerin kurumsal bir çerçeveye oturtulmasının etkisi yadsınamaz. Ayrıca önemli bir gelişme olarak son yıllardaki ikili ilişkiler, ideolojik kaygılardan büyük oranda arındırılmıştır bu da altı çizilmesi gereken bir durumdur.

Tablo 3. Türkiye-İran Dış Ticaret Değerleri (1.000 \$)

Yıllar	İhracat	İthalat	Hacim	Denge
2008	2.029.760	8.199.689	10.229.449	-6.169.929
2009	2.024.546	3.405.986	5.430.532	-1.381.440
2010	3.044.177	7.645.008	10.689.185	-4.600.831
2011	3.589.635	12.461.532	16.051.167	-8.871.897
2012	9.921.602	11.964.779	21.886.381	-2.043.177
2013	4.192.511	10.383.217	14.575.728	-6.190.706
2014	3.886.190	9.833.290	13.719.480	-5.947.100
2015	3.663.760	6.096.242	9.760.002	-2.432.482
2016	4.966.176	4.699.777	9.665.953	266.399
2017	3.259.270	7.492.104	10.751.374	-4.232.834
2018	2.393.608	6.931.257	9.324.865	-4.537.649

Kaynak: T.C. Ticaret Bakanlığı'ndan alınan verilerden derlenmiştir.

Türk Dış Politikasında Karşılaşılan Zorluklar

Türkiye'deki siyasi, iktisadi ve sosyal gelişmeler ve durumla dış politika arasında sıkı bir ilişki bulunmaktadır. Türkiye'nin dış politika yapımında karşı karşıya kaldığı sorunların ekseriyeti, uluslararası sistemin doğası ve bölgesel gelişmelerden ziyade dâhilî faktörle bağlantılı (kronikleşmiş ve çözüme kavuşmamış meseleler) olmuştur.

Türkiye, kendi iç meselelerinden kaynaklı birtakım zorluklarla karşı karşıya kalmıştır. Türkiye'nin kronikleşen Kıbrıs meselesi, 1915 Olayları ve PKK terör sorunu bu yönde örnek verilecek temel üç önemli olgudur. Elbette Türkiye'nin sorunları bunlarla sınırlı değildir. Metin içinde de yer yer temas edilen kapasite-ideal uyumsuzluğu, nitelikli ve donanımlı personel, dış politikanın iç siyaset malzemesine kolayca devşirilmesi (*domestic audience cost*) gibi sorunlar da rahatlıkla kronik meselelere dâhil edilebilecek unsurlardır.

Uluslararası Sistemin Değişen Doğası ve Bölgesel Gelişmelerden Kaynaklı Zorluklar

Dış politika hem uluslararası sistem hem bölgesel dinamikler hem de ülke içindeki gelişmeler ışığında yapılmaktadır. Birçok ülke gibi Türkiye de uluslararası sistemin yeni düzeninden özellikle Soğuk Savaş sonrasında birtakım meydan okumalarla yüzleşmek zorunda kalmıştır. Çift kutuplu dünya sisteminin dağılmasıyla ortaya çıkan belirsizlik ve endişe her geçen gün kendini daha da hissettirmiştir. Soğuk Savaş sonrası düzen arayışının sonuçlanmaması ve yeni düzenin hangi parametreler üzerine oturacağı, dış politika yapımı için ciddi zorluklar oluşturmaktadır. Üstelik Soğuk Savaş sonrasında ayakta kalan ABD'nin tek başına uluslararası sistemde istikrar sağlayacak imkân ve yetenekleri haiz olmadığı da çok kısa süre içinde tecrübe edilmiştir. Uluslararası sistemin değişen bu doğası ve bölgesel gelişmelerin TDP için oluşturduğu zorluk, sorunların çözülemez, içinden çıkılmaz bir hâl almasına sebep olmaktadır.

Aynı şekilde bölgesel gelişmelerden kaynaklı zorluklar da TDP'yi çok fazla etkilemektedir. 24 Ocak 2020 tarihi itibarıyla Türkiye'de yaşayan Suriyeli sığınmacı sayısının 3 milyon 571 bin 175 kişi olduğu kaydedilmiştir ve her geçen gün de bu sayı artmaktadır (T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2020). Türkiye açısından bu durum sadece insani kriz değil aynı zamanda istihdam, güvenlik ve uyum krizidir. Zira eş zamanlı olarak PKK-IŞİD ile mücadele ederken diğer yandan komşusu Irak'ın istikrarını dikkate alması gerekmektedir.

Kronikleşen ve Çözüme Kavuşamamış Sorunlar

Uluslararası sistemin yapısından doğan sorunlar dışında Türkiye'nin üstesinden gelmesi gereken Kıbrıs meselesi, 1915 Olayları ve Türk-Ermeni uyuşmazlığı, PKK ve terör sorunu, siyasi istikrarsızlıklar ve ekonomik gelişmişlik sorunu gibi bazı kronik sorunları bulunmaktadır.

TDP'nin kronikleşmiş ve günümüzde de hem gerilimlere neden olan hem de zaman zaman uluslararası baskı oluşmasına sebep olan problemlerinden biri Kıbrıs meselesidir. Daha önceki kısımlarda ele alınan birçok başlıkta Kıbrıs meselesine temas etme zorunluluğu fark edildiğinde TDP'nin karşılaştığı zorluklar daha iyi anlaşılacaktır. 1960'a kadar Kıbrıs farklı boyutlarda gündeme gelmişse de TDP'nin gündeminde önemli bir yer işgal etmemiş, Türk-Yunan ilişkilerini doğrudan etkileyecek bir boyuta taşınmamıştır. Türkiye, 1964 yılında BM Güvenlik Konseyi'ne başvurması dışında adaya müdahale etme isteği, ABD Başkanı Lyndon Johnson tarafından gönderilen mektupla engellenmiştir. Mektubun varlığı, Kıbrıs meselesinin ne kadar çetrefilli bir mesele olduğuna dolayısıyla çözümünün de zorluğuna işaret etmektedir. Güney Kıbrıs Rum Kesimi'nin AB'ye üyelik başvurusu ve müzakerelerin başlamasıyla Kıbrıs sorunu Türkiye açısından aynı zamanda AB üyeliğiyle irtibatlandırılmıştır. Böylece meseleye yeni bir taraf daha eklenmiş böylelikle AB, Kıbrıs meselesinin hukuki bir tarafı olmuştur.

TDP'nin uzun yıllar süregelen sorunlarından biri de Ermeni uyuşmazlığı ve diasporası faaliyetleridir. Batılı ülkelerin büyük çoğunluğunda yoğun faaliyet gösteren Ermeni diasporası, Ermeni soykırımı iddiaları ve bu iddialara dayanan yasa tasarılarıyla Türkiye'yi hukuki ve siyasi olarak yaptırımlarla

zor duruma düşürme çabası içerisinde olmuştur. 1915 Olaylarının Türkiye açısından ciddi bir sorun hâline gelmesi 1960'lı yıllara tekabül etmektedir. 1915 Olaylarının Türkiye açısından zorluklar oluşturmalarının en önemli nedeni, kimlik meselesiyle ilişkilidir. 2000'li yıllarda dünya konjonktüründeki "kimlik" temelli gelişmeler bu konuda Ermeni lobi faaliyetlerinin lehinde gelişmiştir. Dünya gündeminde Ruanda ve Srebrenitsa (Bosna) gibi katliamların uluslararası mahkeme tarafından "soykırım" olarak nitelendirilmesi, Darfur'daki (Sudan) gibi büyük çaplı katliamların gerçekleşmesi, Ermeni diasporasının çabalarıyla 1915 Olaylarına karşı dünya kamuoyunu daha duyarlı hâle getirmiştir. 1915 Olayları, Türkiye ile AB ve ABD arasındaki ilişkileri ciddi şekilde olumsuz etkilemekte ve her sene 24 Nisan tarihi, meselenin gündeme getirildiği ve gerginliğin tırmandığı tarih olmaktadır.

PKK ve terör meselesinin dış politika açısından bir tehdit olarak algılanması, 1980'lerden sonraya karşılık gelmektedir. PKK sorunu her ne kadar görünürde bir iç sorun gibi gözükse de doğurduğu sonuçlar itibarıyla TDP'yi etkilemiştir. Terör meselesinin dış politika ilişkisi açısından PKK'nın yurt dışında siyasallaşması ve lobi faaliyetleri, AB'nin Türkiye'nin tam üyeliği için şart koştuğu terör yasası, ABD'nin Kürt meselesi üzerinden Türkiye'ye yaptığı baskılar gibi birçok yönü bulunmaktadır. PKK, küresel güçler için Türkiye'ye karşı kullanışlı önemli bir dış politika enstrümanı hâline gelmiştir. Bu sebeple Türkiye'nin terörle mücadelede en çok zorlandığı husus, PKK veya uzantılarının yurt dışından aldığı mali desteklerdir. Türkiye için mesele kendi varlığına yönelik bir tehdit olarak kabul edildiği için ülkenin güvenlikçi bir dış politika izlemesine neden olmuştur.

Siyasi İstikrarsızlıklar ve Ekonomik Gelişmişlik Sorunu

Ülke içindeki siyasi gelişmelerle ve durumla dış politika arasında sıkı bir ilişki vardır. Türkiye'de siyasi istikrarsızlıklar daha çok askerî müdahaleler ve koalisyon hükûmetleriyle yaşanmıştır. Siyasi istikrarsızlık olarak tanımladığımız olgu, Türkiye'de genel itibarıyla seçim sonrasında oluşturulan koalisyon hükûmetleriyle ortaya çıkmıştır. Türkiye'nin hükûmet etme biçimine bakıldığında 1961'den 2002'ye kadar 13 koalisyon hükûmeti kurulmuştur.

Türkiye'nin dış politikada kapasite sorunu yaşamasındaki ikinci önemli etken, Türkiye'nin ekonomik kapasitesi ve istikrarıdır. Dış politikada aktif olarak yer almanın koşullarından biri, dış politikada karar alma ve uygulama mekanizmalarına sağlanan maddi unsurlardır. Türkiye'nin sahip olduğu ekonominin kırılgan yapısı ve ülkenin toplam bütçesinin dış politika iddialarıyla mütenasip olmadığı görülmektedir. İşin bütçe kısmıyla ilişkili olarak Dışişleri'nin fiziksel ve örgüt yapısı, bilgi ve teknolojik kaynakları, insan kaynakları, yönetim ve iç kontrol sistemleri olarak ciddi mesafe alması gerekmektedir.

Gerek siyasi istikrarı gerekse de ekonomik istikrarı bozan unsurların varlığı, ülkenin bağımsız ve uygun koşullarda dış politika yapımını zorlaştırmaktadır. Üstelik istikrar sorunu, dış politika yapımında birçok açıdan olumsuz etki oluşturduğu gibi kurumsallaşma ve politikalarda sürekliliklerin oluşturulmasına engel olmaktadır. Türkiye, AK Parti dönemiyle siyasi istikrar konusunda epey mesafe almıştır ve sonuçları da dış politikaya müspet olarak yansımıştır. Ülke artık daha proaktif bir dış politika uygulayabilme kabiliyeti elde etmiştir. Ekonomik krizler ve istikrar konusunda da ciddi bir mesafe alınmıştır. Türkiye sahip olduğu ekonomi ve ekonomik büyüklükle birçok sorunun üstesinden gelebilmektedir. Fakat ülkenin ekonomi sahasındaki kırılganlıkları hâlâ devam etmektedir.

Geleceğin Türkiye'sinde Dış Politikayı Etkileyen Temel Parametreler

Dış politika doğası gereği çok boyutludur. Bu boyutlar, ülkenin geçmişi, bugünü ve gelecek vizyonunu ilgilendirdiği kadar yeraltı kaynaklarından insan gücüne, coğrafyasından tarihine her anlamdaki sermayesinin iz düşümüdür. Dahası dış politika, sınırların dışında kalan dünyaya mesaj içerdiğinden kaçınılmaz olarak kürenin o anki politik yönelişiyle de dış politika arasında interaktif bir ilişki mevcuttur. Bu bağlamda Geleceğin Türkiye'sine bugünün TDP ile bölgesel ve küresel dinamikler kadar gelecek iz düşümleri de yön verecektir.

Günümüzde bir yandan dünyanın küreselleştiği ve bir o kadar bölgeselleştiği, ulusallaştığı, yerelleştiği, reel politiğin biteviye hegemonyasıyla realist paradigmanın etkisini devam ettirdiği ancak dönüştüğü, hayatın her alanında yer eden teknolojinin -özellikle iktidarların bir aracı olarak- ön plana çıktığı ve gerçeklik başta olmak üzere her şeyin hem hiper-realite hem de post-truth tarafından baskılandığı bir çağdayız. Bu hâliyle bile bir anlamda çok kutuplu dünyanın gerçekleştiğini söyleyebiliriz. Öyle ki uluslararası sistemin önceliklerinin göreceli olarak Batı'dan Doğu'ya kaydığını, ABD'nin giderek hegemonik rolünü başta Rusya ve Çin ile paylaşmak zorunda kaldığını, küresel rekabetin bölgesel düzeyde daha hızlı ve sert hissedildiğini, başta askerî alan olmak üzere teknolojik rekabetin giderek ticaret savaşlarıyla kadim düşmanlıkları çetrefilleştirdiğini de söylemek mümkündür. Böylesine bir dünyada Geleceğin Türkiye'si dış politikası da kuşkusuz başta çok taraflı, çok katmanlı ve çok boyutlu olmak üzere kısaca "çoklu" bir sürece ve çerçeveye tabi olacaktır. Bu bölümde geleceğin dış politikasına ışık tutma yolunda günümüz dünyasının bir haritası çıkarılmaktadır.

2000'lerde Uluslararası Sistemin Değişen Yapısı ve Türkiye

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle dünya, küreselleşen ve aynı zamanda özgürleşen bir projeksiyon oluşturdu. Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla zaferini ilan eden ABD, değişen sistemin de yürütücüsü konumuna yükseldi. Ancak ABD'nin bu tekil süper güç konumu on yıl bile geçmeden bir terör örgütü tarafından ve üstelik kendi topraklarında sarsıcı bir saldırıya uğramasıyla ciddi anlamda tahrip oldu. 11 Eylül Saldırıları ile 2000'lerin ilk yirmi yılı, uluslararası sistemin ve onu oluşturan başta ulus devletlerin dönüştüğü, bildiğimiz dünyanın yeniden inşa edildiği ve bütün aktörlerin de buna ayak uydurmak zorunda kaldığı bir dönem olarak karşımıza çıktı. Soğuk Savaş'ın bitişiyle Batı'nın uzak karakolu olmaktan hızlıca sıyrılan Türkiye özellikle AK Parti'nin 2002'de tek başına iktidara gelişiyle dış politikayı bu dönüşümleri de dikkate alarak şekillendirmeye başladı.

2000'lere Girerken Türkiye

2000'lerin TDP'sini kavramak için Türkiye'nin "en uzun yılı" olarak betimlediğimiz 1999'u mi-henk taşı olarak görebiliriz. Bu bağlamda:

- 15 Şubat 1999'da terör örgütü PKK lideri Abdullah Öcalan, Kenya'nın başkenti Nairobi'de yakalandı ve Türkiye'ye getirildi. 30 Nisan 1999'da Ankara 2 Numaralı Devlet Güvenlik Mahkemesi, Öcalan'ın yargılamasının 31 Mayıs'tan itibaren İmralı Adası'nda kesintisiz olarak sürdürülmesine karar verdi.
- 28 Mayıs 1999'da MHP, DSP ve ANAP'ın oluşturduğu koalisyon hükûmeti kuruldu ve Başbakan Bülent Ecevit oldu.
- Türkiye ekonomisini derinden etkileyen felaketler, 13 milyar dolar kayba neden olup ekonomi %6 oranında küçülürken hazine faizlerinin yıllık ortalama bileşik oranı %106'ya ve enflasyon da %70'e çıktığı gibi bütçe açıkları da alarm seviyesine ulaştı. IMF'nin *stand-by* desteği ile üç yıllık bir program uygulamaya konuldu.
- Türkiye'nin AB üyeliği sürecinde Helsinki'de gerçekleştirilen AB Zirvesi'nde Türkiye'ye adaylık statüsü tanındı.

20. yüzyılın sonuna damga vuran bu çıktılar ışığında, pratikte gerçekleşen küresel, bölgesel ve ülkesel bazdaki politik ve ekonomik bazı gelişmeler de 21. yüzyılın nasıl şekilleneceğine dair ipuçları verdi. Bu gelişmeler, 11 Eylül Saldırıları, ABD'nin Afganistan ve Irak işgalleri, 1 Mart Tezkeresi, 2008 Küresel Finans Krizi, Arap Ayaklanmaları, Suriye krizi ve mülteci sorunu olarak sıralanabilir.

11 Eylül Saldırıları

11 Eylül Saldırıları ile ABD hegemonyasını ve Yeni Dünya Düzeni'ni derinden sarsacak bir gelişme yaşandı. Üç binden fazla insanın yaşamını yitirdiği saldırılarla ancak devletlerin devletlerle savaştığı bir dünyadan bir terör örgütünün tekil hatta tikel süper güce savaş açtığı bir dünyaya geçildi. Ancak daha da önemlisi "güvenlik" kavramı daha çok dillendirilirken devletler çıkarları için "ulusal güvenlik," "teröristler" ile "biz ve onlar" kavramlarını daha sıkça kullanmaya başladıkça yeni dönemin ilk sinyalleri veriliyordu.

Dünyanın geri kalanı gibi Türkiye'nin de bu olaydan etkilenmemesi düşünülemezdi. 11 Eylül Saldırıları -Körfez Savaşı'ndan sonra- TDP'de pasif bir konumdan aktif bir dış politikaya geçişte en önemli dönüm noktasını temsil etmektedir. Bu süreçte Türkiye, ABD'nin stratejik ortağı konumuna ulaştığı gibi bölgesinde daha etkin bir rol elde etmiştir çünkü hem demokratik konsolidasyonu hem de nüfusunun neredeyse tamamı Müslüman olan tek ülke olarak halkının çoğunluğu Müslüman diğer ülkelere Batı tarafından örnek olarak sunulmuştur. Kısacası Türkiye, 11 Eylül Saldırılarından sonra oluşan yeni düzende değeri artan bir ülke olarak ön plana çıkmıştır.

ABD'nin Afganistan-Irak İşgalleri ve 1 Mart Tezkeresi

11 Eylül Saldırıları sonunda ABD, müdahaleci tavrının ilk sinyallerini verirken önceliğini NATO anlaşmasına yöneltti. NATO'nun kurucu anlaşmasının 5. maddesi ilk kez hayata geçirilerek 11 Eylül Saldırıları tüm NATO ülkelerine karşı yapılmış sayıldı. Böylece ABD 7 Ekim 2001'de İngiltere-

re'yi de yanına alarak El-Kaide lideri Usame Bin Ladin'in bulunduğu Afganistan'a karşı "Sonsuz Özgürlük Operasyonu" (*Enduring Freedom Operation*) adı verilen hava operasyonlarını başlattı. ABD'nin söz konusu operasyonuna birçok devlet destek verirken Türkiye de öncüler arasında yer aldı.

ABD öncülüğündeki NATO müdahalesi sonucu 12 Kasım 2001'de Taliban rejimi, yönetimden uzaklaştırıldı. Uluslararası kamuoyundan yükselen tepkilere rağmen ABD'nin sıradaki hedefinin Irak olması, TDP için de oldukça önemlidir. Zira 1 Mart Tezkeresi ile Türkiye-ABD ilişkilerinin geleceği de şekillendi. Tam adı "Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Yabancı Ülkelere Gönderilmesi ve Yabancı Silahlı Kuvvetlerin Türkiye'de Bulunması İçin Hükümet'e Yetki Verilmesine İlişkin Başbakanlık Tezkeresi" olan 1 Mart Tezkeresi, 25 Şubat 2003'te TBMM'ye sunulup 1 Mart 2003'te de oylamadan ret kararı çıkmasıyla AK Parti hükûmeti yoğun baskılar sonucu sadece 19 gün sonra tezkereyi yeniden TBMM'ye getirmiş ve ikinci oylamada tezkere kabul edildi.

Tablo 5. 11 Eylül Olayı Sonrası TBMM'ye Sunulan Tezkerelerin Sonuçları

Tezkere Tarihi	Geçerli Oy	Kabul Oyu	Ret Oyu	Çekimser Oy	Sonuç
1 Mart 2003	533	264	250	19	Ret
20 Mart 2003	535	332	202	1	Kabul

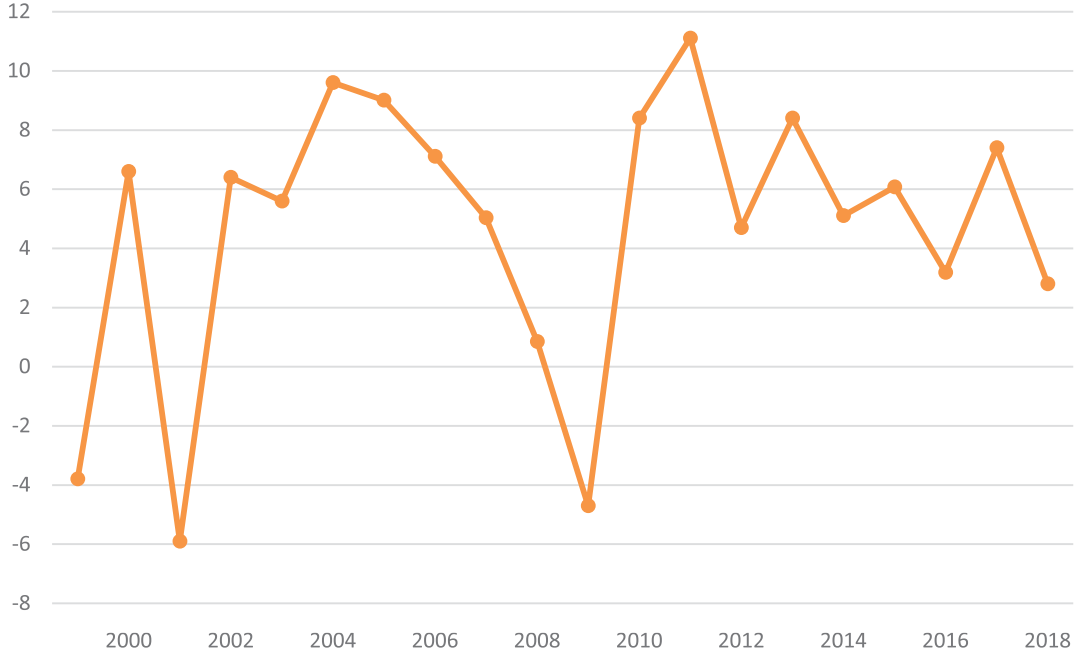
2008 Küresel Ekonomik Krizi

2000'lerin başlarında ABD ekonomisi, yaşadığı durgunluktan çıkabilmek için Merkez Bankası (FED), faiz oranlarını Mayıs 2000-Haziran 2003 arasında %6,5'ten %1'e kadar çekmiştir. Böylece tüketim artışıyla ekonomi canlandırılmak istenmiştir (Göçer ve Özdemir, 2012, s. 193). Her ne kadar bu amaca ulaşılmış olsa da söz konusu politika başka bir krizi tetiklemiştir. Konut kredilerinin düşük gelirlilere de verilmesi ve özellikle 2004 sonrasında faizlerin giderek yükselmesiyle düşük gelirliilerin bu kredileri ödeyememesi sonucu Amerikan emlak piyasalarındaki finans krizi derinleşmiştir. Özellikle gayrimenkul balonunun patlaması sonucunda tüketimdeki azalma, yatırımları da aşağı yönlü baskı altına aldıkça finans kurumlarının iflasıyla kriz iyice çetrefilleşmiştir.

Türkiye 2008 krizini yüksek cari işlemler açığı ve yüksek dış borç bağımlılığı ile karşılarken yeni küresel koşulların ucuz kredinin mümkün kıldığı ucuz döviz ve ucuz ithalata dayalı büyüme modelinin artık mümkün olamayacağını göstermiştir (Yeldan, 2009, ss. 17-18). Öte yandan krizin Türkiye'nin önemli dış ticaret ortaklarından ABD'de başlaması ve daha sonra en önemli dış ticaret ortağı Avrupa ülkelerine sıçraması, Türkiye'nin ekonomisindeki hissedilir yavaşlamada pay sahibidir (Selçuk ve Yılmaz, 2008). Söz konusu yavaşlama büyüme oranlarına da yansımıştır.

GELECEĞİN TÜRKİYESİNDE DIŞ POLİTİKA

Eğilimler, Sorunlar ve Çözüm Önerileri

Şekil 2. Türkiye'nin Büyüme Oranları (2000-2018)

(Kaynak: World Bank)

Arap Ayaklanmaları

17 Aralık 2010'da Tunus'ta 26 yaşındaki sokak satıcısı Mohamed Bouazizi'nin kendini yaktığı protestosu toplumsal bir nitelik kazanarak "Yasemin Devrimi" sürecine, Kuzey Afrika ve Orta Doğu ülkeleri toplumlarında da büyük yankı uyandırarak Arap Ayaklanmalarına dönüşmüştür. Arap Ayaklanmalarının domino etkisi kısa sürede bütün bölgeye yayılarak Tunus'taki kitlesel protestoları, Mısır, Libya, Fas, Cezayir, Ürdün, Bahreyn, Yemen ve Suriye takip etmiştir. Arap Ayaklanmaları temelde bölge ülkelerinde on yıllardır süregelen başta sosyal, siyasal ve ekonomik sorunların dışavurumu olmuştur.

Arap Ayaklanmaları, Zeynelabidin bin Ali'nin Tunus'ta 23 yıllık, Hüsnü Mübarek'in Mısır'da 30 yıllık, Muammer Kaddafi'nin Libya'da 42 yıllık ve Ali Abdullah Salih'in Yemen'de 32 yıllık iktidamlarını sonlandırmıştır. Ancak söz konusu liderlerin gidişi ile de sorunlar çözilememiş aksine ülkelerdeki iç karışıklıkları daha da artmıştır.

Yeni Düzen Arayışları

ABD'nin yegâne süper güç olmasıyla dünyanın daha barışçıl değil daha kaotik hâle gelmesi, etrafına kıyasla bir "barış vahası" olan Türkiye'nin bölgesel ve küresel önemini daha da arttırmıştır. Yeni milenyumda da devam eden küresel ve bölgesel sorunlar, Türkiye'nin yeni düzen arayışla-

rını derinleştirdiği gibi ivmelendirmiştir. Türkiye artık bölgesel güç ve küresel aktör konumunu pekiştirebilmek için uluslararası sistemde aktif hatta proaktif politikalar üretmesinin gerekliliği, attığı adımlarla pratiğe dökülmüştür.

Birleşmiş Milletler’de Reform Tartışmaları

BM’nin en önemli organı olan Güvenlik Konseyi (GK), uzunca bir süredir reform tartışmalarının ana kaynağını oluşturmaktadır. GK’nin mevcut yapısı beş daimî üyenin ulusal çıkarları doğrultusunda kendi çıkarları ve politikaları ile uyumlu olmayan kararları veto etmelerine olanak sağlamaktadır. Bu durum uluslararası sistemin en önemli örgütünü işlevsizleştirirken barış ve güvenliğin sağlanmasında GK’nin rolünü kaygı verici kılmaktadır (Alagöz, 2018, s. 1). Dolayısıyla Türkiye’nin BM’ye olan bakışını değiştiren en önemli konu, GK’nin veto kararları olmuştur.

BM, 2000’lerin başından itibaren ABD’nin askerî ve siyasi gücünü sınırlandırma tartışmalarına ev sahipliği yaparken GK’nin yapısı, misyonu ve GK’ye olası yeni üye alımlarıyla ilgili tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Ancak tüm bu tartışmalara ve BM reformlarının gerekliliği konusunda uluslararası kamuoyunda bir fikir birliği olmasına karşın GK’nin yapısı gereği reformların hayata geçmesi oldukça zor hatta imkânsızdır.

Türkiye’nin BMGK Diplomasisi: “Dünya Beşten Büyüktür”

Türkiye, BM’de koşullara göre değişken bir politika izlemiştir. BM’nin ilk 15 yıllık döneminde üç kez GK geçici üyesi seçilen Türkiye, 1951-1952, 1954-1955 dönemlerinde ve 1961’de Polonya ile paylaştığı bir yıllık yarı dönemde GK’de yer almıştır. Bununla birlikte Türkiye hem Soğuk Savaş’ın hem de Kıbrıs sorununun olumsuz etkileri sonucu 1990’lara kadar BM’ye dair geri planda kaldığı bir politika izlemiştir. 1990’lar ve 2000’ler BM’nin daha etkin oluşuyla Türkiye’nin de örgütteki etkinliğini arttırdığı bir dönem olmuştur.

Son üyeliğinin üzerinden yaklaşık 50 yıl sonra Türkiye, aday olduğu 2009-2010 GK geçici üyeliği seçimlerinde, birinci turda üçte iki çoğunluğu alarak 151 oyla GK geçici üyesi olmuştur (T.C. Dışişleri Bakanlığı, t.y.-b). Söz konusu yıllarda reform taleplerini dile getiren Türkiye’nin BM’ye ve GK’nin daimî üyelerine yönelik en büyük tepkisi, 2014’te Cumhurbaşkanı Erdoğan’dan gelmiştir. Özellikle Suriye’deki savaşa BM’nin tepkisizliği ve olası müdahale ihtimallerinde de GK’nin daimî üyelerinin kendi çıkarları gereği veto hakkını kullanmasını sert bir şekilde eleştiren Erdoğan, BM Genel Kurulu’ndaki konuşmasında “Dünya beşten büyüktür” ifadesini kullanmıştır (Aljazeera Türk, 24 Eylül 2014; Tanrısever, 2018, s. 7).

Tablo 4. Türkiye'nin BM'de Reform Tartışması Yapılan Konularla İlgili Görüşleri

KONULAR	GÖRÜŞLER
Üyelik Kategorileri	Türkiye geçici üyeliklerin sayısının GK'yi daha demokratik ve yüksek temsil gücüne sahip hâle getirecek şekilde artırılmasından yanayken Konsey'e yeni daimî üye katılması konusunda çok istekli değildir.
Veto Meselesi	Türkiye daimî üyelerce veto kullanımının kısıtlanması için yöntemler geliştirilmesi gerektiğini ileri sürmüştür.
Bölgesel Temsil	Türkiye hakkaniyete uygun bir coğrafi temsilin sürdürülmesini istemektedir. Afrika'daki küçük ve orta büyüklükteki devletlerin ve kıtanın yeterince temsil edilmediğini ve bu haksızlığın giderilmesi gerektiğini belirtmiştir.
Konseyin Üye Sayısı	Türkiye, Konsey'de kaç üye olması gerektiği konusunda belirli bir sayı düşünmediğini, farklı grup ve coğrafyaların yeterli temsilini sağlayacak her sayının kabul edilebilir olduğunu açıklamıştır. Bununla birlikte Konsey'in toplam üye sayısının 25-27 civarında olabileceğini ve birçok devletin hizmet etmesine olanak verecek biçimde geçici üyelik oluşturulmasını önermiştir. Türkiye, Konsey'in çalışma yöntemlerinin şeffaflaştırılması gerektiğini de vurgulamıştır.
Konsey-Genel Kurul İlişkisi	Konsey ile Genel Kurul arasındaki ilişkinin de güçlendirilmesini ve Konsey'in daha şeffaf bir konuma getirilmesini talep etmiştir.

Kaynak: Aydınlik, 21 Kasım 2018; Keskin-Ata, 2014, ss. 280-281

Nihai kertede Türkiye'nin küresel anlamda yeni bir düzen arayışında oluşu sadece BM'deki reform talepleri ile sınırlı değildir. Yeni düzen arayışında tek başına da hareket etmek istemeyen ve bu kapsamda özellikle ekonomik ağlarını genişletmek isteyen Türkiye, Afrika'dan Latin Amerika'ya kadar açılımlarla bu amacına uygun politikalar izlemektedir.

Türkiye'nin Açılım Arayışları: Afrika ve Latin Amerika

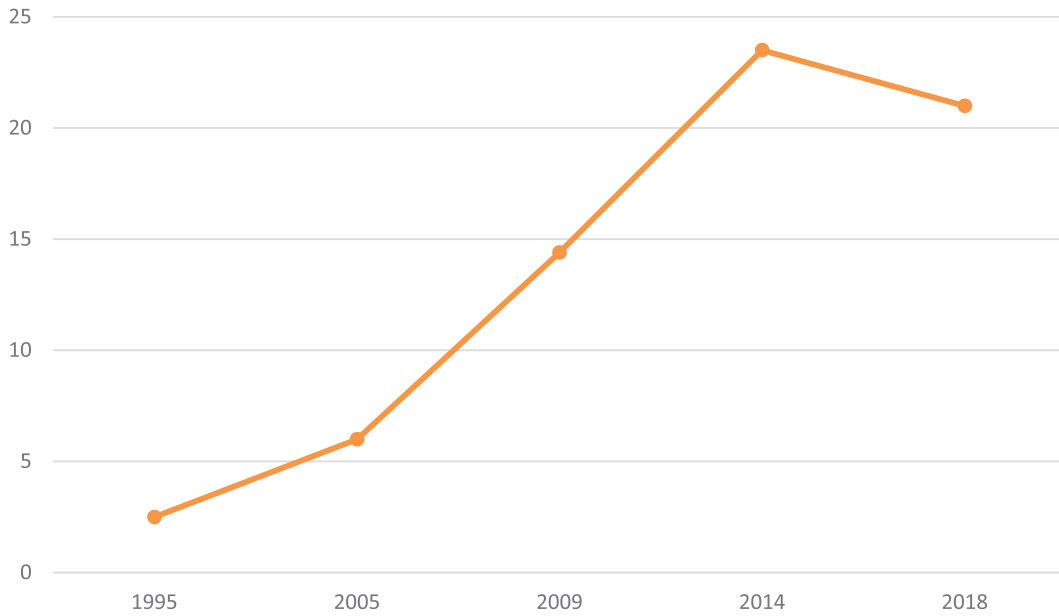
Afrika Açılımı

Cumhuriyet döneminden itibaren ele alındığında Afrika ile ilişkiler hiç istenen düzeyde olmamıştır. Örneğin; 1923-1998 arasında Afrika'da sadece bir tane Türkiye Büyükelçiliği açılmışken Afrika ülkelerine yapılan Cumhurbaşkanlığı, Başbakanlık ve Dışişleri Bakanlığı düzeyinde gerçekleştirilen resmî ziyaretlerin toplam sayısı ise sadece dördttür (İpek, 2018). Türkiye-Afrika ilişkileri özellikle 1998'den itibaren ciddi bir dönüşüm yaşarken dönemin Dışişleri Bakanı İsmail Cem'in aynı yıl kabul edilen Afrika'ya Açılım Eylem Planı, Türkiye'nin Afrika'ya yönelik politikalarına dair dönüşümde önemli bir dönüm noktası olmuştur.

1998'de ilan edilen Afrika'ya Açılım Eylem Planı, 2002'de AK Parti'nin iktidara gelmesiyle daha somut bir uygulama alanı bulmuştur. Bu kapsamda Türkiye'de "Afrika Yılı" olarak kabul edilen

2005, kıta ile ilişkilerin öncesinde kıyaslanamayacak kadar mesafe kat edilen bir yıl olurken Nisan'da Türkiye, Afrika Birliği'nde (AfB) "gözlemci" statüsü edinmiştir. 2008'de Türkiye'nin Afrika ülkelerinde elçilik olarak 12 temsilci ofisi ve 20'ye yakın fahri konsolosluğu bulunmaktadır. Bunlar Mısır, Libya, Cezayir, Fas, Tunus, Sudan, Nijerya, Güney Afrika, Etiyopya ve Senegal'dedir (Uchehara, 2008, ss. 51-52). Bununla birlikte 2009'da 2, 2010'da 6, 2011'de 4, 2012'de 8, 2013 ve 2014'de 4, 2016'da 3 ve 2018'de de 4 yeni elçilik açılmıştır. Ayrıca Afrika'ya yapılan üst düzey ziyaret sayısı da 2000'lerde uygulanan politikaların sonucu olarak 47'ye ulaşmıştır (İpek, 2018). Türkiye, 41 büyükelçilikle Fransa'dan sonra kıtada en fazla büyükelçilik sahibi ülke olarak önemli bir avantaj kazanmıştır. Afrika açılımı sadece diplomatik hamlelerle sınırlı kalmayıp ekonomik olarak da ilişkilerin derinleştirilmesine katkı sunmuştur.

Bu diplomatik ve ekonomik hamleler, Türkiye'nin proaktif dış politika anlayışının bir tezahürü olarak oldukça önemlidir. Dolayısıyla Afrika açılımı, Türkiye'nin çok yönlü ilişkilerini çeşitlendirmek için fırsatlar da sunmaktadır. Bu fırsatlar özellikle Batılı ülkelerle yaşanan krizler sonrasında oldukça hayati hâle gelebilmektedir.

Şekil 3. Yıllara Göre Türkiye-Afrika Ülkeleri Arası Dış Ticaret Hacmi (milyar dolar)

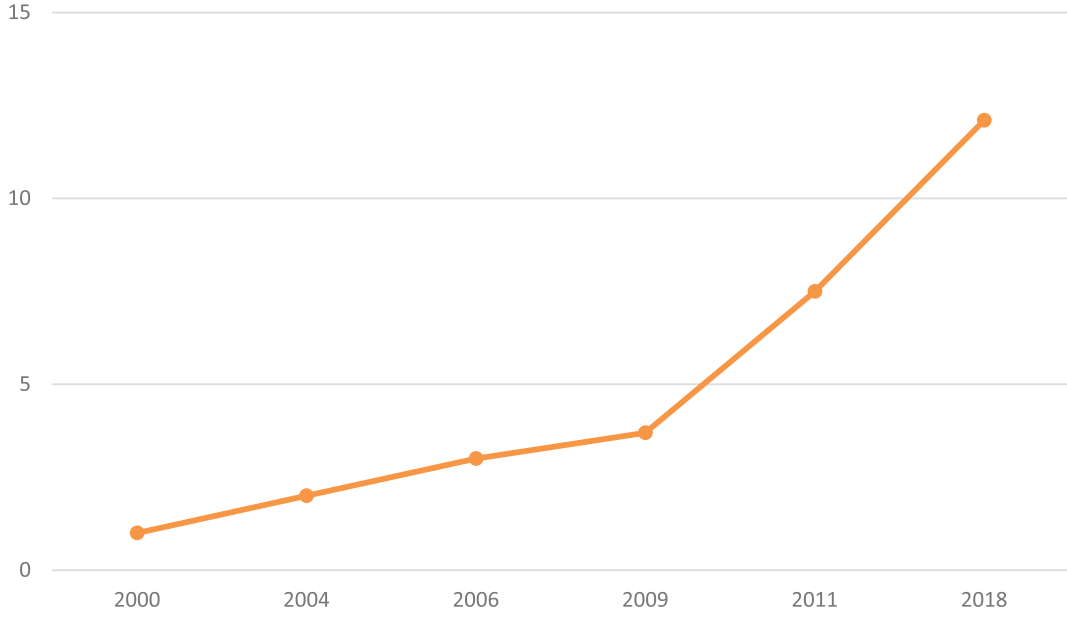
Kaynak: TÜİK

Latin Amerika Açılımı

Türkiye-Latin Amerika ilişkilerinin dönüm noktası ise 1998'deki "Latin Amerika'ya Açılım" politikası olsa da ne yazık ki 2006'ya kadar aktif bir şekilde uygulanamamıştır. 2006'da söz konusu açılımın yeniden gözden geçirilmesi sonucu hazırlanan 2006 Latin Amerika Eylem Planı ise aynı yıl uygulamaya konarak Türkiye'de "Latin Amerika Yılı" ilan edilmiştir (Alpar, 2012). Böylece Latin Amerika açılımıyla bölgeyle ticarette de fark edilir bir canlanma yakalanmıştır. Latin Amerika'ya yönelik diplomatik ziyaretler ise özellikle 2015 ile birlikte artış göstermiştir.

GELECEĞİN TÜRKİYESİNDE DIŞ POLİTİKA

Eğilimler, Sorunlar ve Çözüm Önerileri

Şekil 4. Yıllara Göre Türkiye-Latin Amerika Ülkeleri Arasındaki Dış Ticaret Hacmi (milyar dolar)

Kaynak: TÜİK

Latin Amerika gibi Türkiye'ye dair ön yargıların çok az olduğu bir coğrafyada böyle bir açılımın yapılmış olması önemli bir gelişmedir. Fakat daha da önemlisi bunun istikrarlı bir şekilde sürdürülebilmesidir.

Tablo 5. Latin Amerika'ya Yapılan Ziyaretler

Yıl	Ziyaret Düzeyi	Ziyareti Yapan	Ziyaret Edilen Ülkeler
1995	Cumhurbaşkanlığı	Süleyman Demirel	Arjantin, Brezilya, Şili
2015	Cumhurbaşkanlığı	Recep Tayyip Erdoğan	Meksika, Kolombiya, Şili
2016	Cumhurbaşkanlığı	Recep Tayyip Erdoğan	Şili, Peru, Ekvador
2017	Dışişleri Bakanlığı	Mevlüt Çavuşoğlu	Arjantin, Paraguay, Dominik Cumhuriyeti
2018	Cumhurbaşkanlığı	Recep Tayyip Erdoğan	Arjantin, Paraguay, Venezuela

Kaynak: Deutsche Welle, 2016; Sabah, 2017

Orta Doğu'daki Güncel Gelişmelerin Dış Politika Yapımına Etkisi

Arap Ayaklanmaları ve Suriye Krizi

Türkiye konumu itibarıyla Arap Ayaklanmalarından en çok etkilenen ülkelerden birisi olmuştur. Çünkü "AK Parti hükûmeti, Arap Ayaklanmaları öncesi dönemde komşularla sıfır problem, Orta Doğu'da düzen kuruculuk, bölgesel barış, istikrar, refah ve benzeri değerleri geliştirmek için çalışıyordu" (Gözen, 2011) ve söz konusu politikaların başarısı veya başarısızlığı durumu tartışmalı olsa da TDP'nin yaşadığı keskin dönüşüm açısından bu gelişmeler tarihî derecede önemlidir.

Türkiye'nin Arap Ayaklanmalarına ilişkin dört temel prensibi bulunmaktaydı (Zengin, 2013, ss. 28-32):

- Demokrasiye geçiş sürecinin "kansız" olması,
- Yabancı müdahalelerin olmaması,
- Toprak bütünlüğünün korunması,
- Son 10 yıldır iyi giden ilişkilerin yeniden bozulmaması.

Türkiye şartların ortaya çıkardığı kaos denizinde istikrar adası -en azından yüzyıldan fazla parlamento ile elli yıllık demokratik konsolidasyon tecrübesiyle- ve fırsatlarının farkında olarak enerjisini, küresel aktör hatta küresel güç olma yolunda tahvil azmindedir. Türkiye'nin özellikle başta Orta Doğu ülkeleri olmak üzere ilişkilerini derinleştirilmesi, Balkanlar ve Kafkasya hatta Orta Asya'da da iltifatlara mazhar olmasının önünü açmıştır. Türkiye gerek Afrika gerekse de Latin Amerika açılımlarıyla bölgesel güç olmanın ancak küresel açılımlarla sürdürülebileceğini daha iyi görmüştür. Öte yandan Arap Ayaklanmaları ile yıldızı parlayan Türkiye, sürecin olağandan negatife seyretmesiyle enerjisini özellikle Suriye'deki iç savaşın getirdiği göçmen akınıyla mücadelede sarf etmek zorunda kalmıştır. Türkiye aslında bütün bu süreçte bölgesel bir güç ve küresel aktör olmanın maliyetini de öğrenme yolunda önemli merhaleler kat etmiştir.

Türk Siyasal Sisteminin Değişen Yapısı:

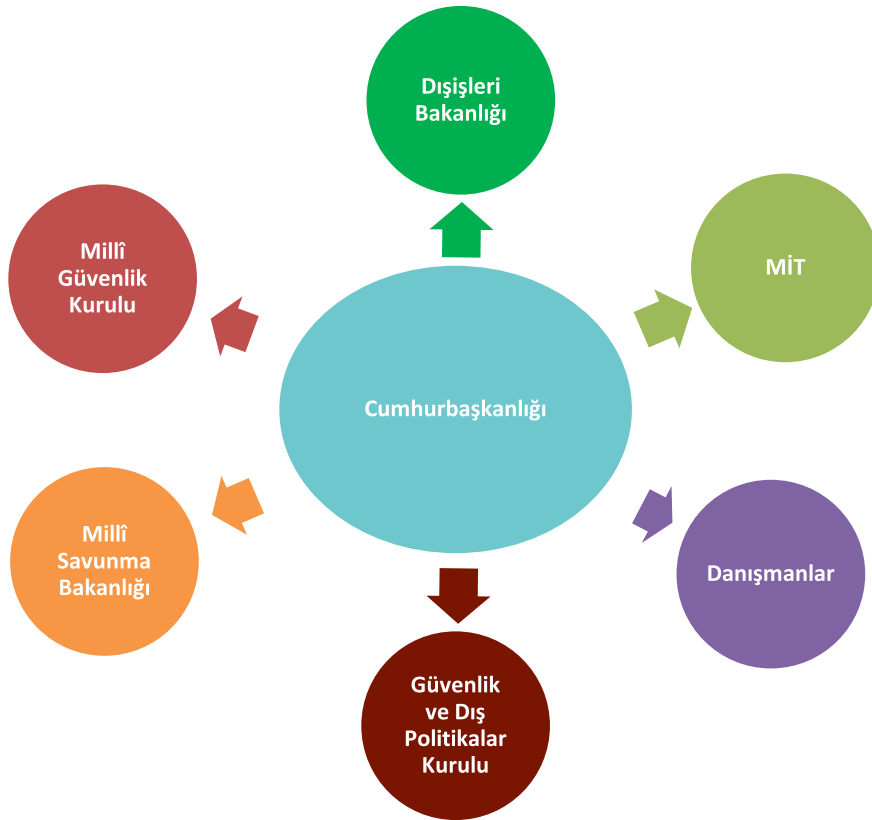
Karar Alma Mekanizmasında Yapısal Değişiklikler

Türk siyasal hayatının yapısı itibarıyla dış politikaya etki eden birtakım etkileri bulunmaktadır. Bu etkilerin başında Türkiye'nin yönetim mimarisinde yapılan birtakım değişiklikler gelmektedir. Bunların da başında 2018'de uygulanmaya konan cumhurbaşkanlığı hükûmet sistemi gelmektedir. Yapılan değişiklik somut olarak karar alma ve uygulama süreçlerinde belirgin bir etki oluşturmuştur. Bunun dışında yine seçim sisteminde yapılan değişiklikle Türkiye'de muhalefet yapmanın yolu ve yöntemi değişmiştir. Önceleri ittifak yapmanın olanaksız olduğu siyasal sistemde artık partiler ittifak yaparak birlikte muhalefet etme imkânı bulmuştur. İktidar açısından da siyaset yapmak artık daha geniş kesimlerle birlikte hareket etmeyi zorunlu kılmıştır.

Cumhurbaşkanlığı Hükûmet Sisteminin Karar Alma Sürecine ve Kurumlara Etkisi

Cumhurbaşkanlığı hükûmet sistemiyle yasal olarak yapılan kurumsal değişiklikler, cumhurbaşkanının TDP'deki etkisi ve dış politikada aktif olan/olabilecek aktörlerin incelenmesini gerekli kılmıştır. Dolayısıyla cumhurbaşkanının ana aktör olduğu yeni hükûmet sistemiyle oluşan yeni işleyişle ilgili henüz yeterince çalışma, düzenleme ve araştırma yapılmadığından mesele sınırlı bir kaynaktan beslenerek değerlendirilmektedir.

Yeni sistemle birlikte dış politikada cumhurbaşkanının ana aktör olduğu yapıda Dışışleri Bakanlığı, Güvenlik ve Dış Politikalar Kurulu, Millî Güvenlik Kurulu, Millî İstihbarat Teşkilâtı ve cumhurbaşkanı danışmanları gibi kurum ve kişilerin yer aldığı görülmektedir. Parlamenter sistemden farklı olarak bu kurum, başkan ve kişilerinin atamaları cumhurbaşkanı tarafından yapılmaktadır. Artık hem yasal hem de fiilî olarak cumhurbaşkanı, dış politika karar alma ve uygulama mekanizmalarında merkezi aktör hâline gelmiştir.

Şekil 5. Cumhurbaşkanlığı Hükûmet Sisteminin Dış Politika Yapımındaki Aktörler

Karar alma sürecinde cumhurbaşkanının tek başına yetkili kılındığı bu mekanizmanın iyileştirilmesi gereken bazı yönleri bulunmaktadır. Her şeyden önce devlet kurumlarının rollerinde bir azalma olmaması, yeni sistemin işleyişi açısından önemlidir. Dış politikada cumhurbaşkanlığı makamının

kontrol ve denge (*check & balances*) mekanizmasıyla dengelenmesi, kaliteli karar alma ve süreçler açısından hayati öneme sahiptir. Bugüne kadar yapılan uygulamalara bakıldığında kontrol, denge ve kurumların etkinliğinin azaldığı görülmektedir. Bundan dolayıdır ki Türkiye'nin başkanlık sonrası süreçte Batı'yla ilişkilerinde de ciddi bir ayrışma bulunmaktadır (Kirişçi ve Toygür, 2019, s. 3).

İç Politikanın Dış Politikaya Etkisi: Toplumsal Beklentilerdeki Değişim

Genel olarak bakıldığında iktidarın iç politikadaki uygulamalarında zorlandığı zamanlarda dikkati dış politika meselelerine çekmek gibi bir strateji izlediği görülmüştür. Kısa vadeli bu tür adımlar, uzun vadede ülke için geri dönülmez birtakım zorlukları beraberinde gerektirmektedir. Aynı şey, Türkiye'nin Suriye krizindeki dış politika söylemlerinde kendini göstermiştir. Tüm bunlara ek olarak yeni sistemle birlikte cumhurbaşkanının dış politika vizyonunu hayata geçirme konusunda daha fazla imkâna sahip olacağı beklentisiyle toplumsal beklentide ciddi bir artış olması düşünülmektedir. Sistem değişikliği daha önce kabul gören birtakım "mazeretler" in ortadan kalkmasını da sağlamıştır. Dolayısıyla cumhurbaşkanlığı makamının iş birliği, koordinasyon ve ortak akıl mekanizmalarını her zamankinden daha fazla işletmesi yerinde olacaktır. Bunun için gereksinim duyulan ortam da mevcuttur.

Türkiye'de Muhalefet ve Dış Politikaya Etkisi

15 Temmuz 2016 başarısız askerî darbe girişimi sonrasında Türkiye'de partiler arasında bir yakınlaşma olmuştur. Daha çok Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) ve AK Parti arasında başlayan ve sonraki süreçte ittifaka dönüşen yakınlaşmanın dış politikaya yansımaları olmuştur. İttifak sistemi, Türkiye siyasal hayatına tesiri olan birçok farklı dinamiği de harekete geçirmiştir. Yapılan anayasal düzenlemeyle siyasi partiler arasında ittifak yapılabilmesinin yasal zemini hazırlanmıştır. Böylelikle muhalefet partileri de daha önceki konumlarından daha güçlü bir konuma gelmişlerdir. Türkiye, cumhurbaşkanlığı sistemiyle dış politikada karar almada istikrarı garantiye almışken ittifak sistemiyle iktidar partisinin ortağına karşı sorumlulukları da oluşmaktadır.

Günümüz itibarıyla Türkiye'de muhalefetin dış politika yapımında etkisinin arttığı net bir şekilde görülmüşken muhalefetin dış politika yapımında yeterince sorumlu davranmadığı ve inandırıcı olmadığı görülmüştür. Yine de iktidarın, yeni hükûmet sisteminde özellikle cumhurbaşkanının da muhalefetin karar alma süreçlerine katkısını daha fazla dâhil etmesi gerekmektedir. İşte Türkiye bir yandan yönetim değişikliği meselesiyle uğraşırken diğer yandan ülkenin bölgesel ve küresel konumunu pekiştirmesinde yurt dışında faaliyet gösteren kurumları giderek artan önemleriyle ön plana çıkmaya başlamışlardır.

Dış Politika Yapımında Çeşitlenen Aktörler

Türkiye'nin 2000'lerle değişen dış politika vizyonu, dış politika enstrümanlarının da değişimini ve çeşitlenmesini getirmiştir. Bu çerçevede Türkiye, kamu diplomasisinin araçlarını kullanarak

çeşitli kamu kurumlarının birer yumuşak güç unsuru olarak sahada daha fazla yer almasını sağlamıştır. Çeşitlenen aktörlerin her biri farklı bir alanı doldururken farklı işlevleri yerine getirmektedirler. Geleneksel diplomasiden kamu diplomasisine geçiş olarak adlandırılan bu süreçte eğitim, kalkınma, iletişim, insani yardım, ulaşım ve enformasyon ile ilgili kurumlar, TDP'nin vizyonunu daha da genişletmiş ve proaktif dış politika stratejisinin adımları olmuştur.

İnsani Diplomasi Vizyonu

TDP'nin çeşitlenen aktörlerini, amaçları ve faaliyetleri itibarıyla sınıflandırmak yerinde olacaktır. Bu kapsamda insani diplomasi vizyonu başlığında öncelikle TİKA, AFAD ve Kızılay'ı ele almak gerekmektedir.

Türkiye, Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle 1990'larda başlayan aktif dış politika stratejisini artık dış politikada klasik hariciye diplomasisinin yanında dış politika enstrümanlarını da çeşitlendirerek geliştirmektedir (Kardaş ve Erdağ, 2014, s. 170). TİKA bu bağlamda, Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla "Türkçe konuşan ülkelerle ilişkilerin geliştirilmesi" vizyonu ile 1992'de kurulmuştur. TDP'ye proaktif yönelişin yerleşmesiyle TİKA sadece Türkçe konuşan ülkelerle değil birçok bölge ve ülkede TDP'nin önemli bir uygulayıcı kurumu hâline gelmiştir.

TİKA hem Türkiye'nin hem de kurumun 2000'lerde artan potansiyelini son yıllarda en üst düzeyde pratiğe aktarmaktadır. Böylece TDP'nin en önemli uygulayıcılarından TİKA, yurt dışında faaliyet gösteren diğer kamu kurumları ve STK'larla Türkiye'nin dünyadaki yüzü olurken "Türk tipi kalkınma yardımı modelini" de bir anlamda bütün dünyada uygulamaktadır. Bu çerçevede TİKA özellikle eğitim ve sağlık alanlarındaki faaliyetleri ile öne çıkmaktadır.

Türkiye'nin insani diplomasi konusunda dünyada ses getirmesinin en önemli iki aktörü, Kızılay ve AFAD'dır. Kuruluşu 1868'e dayanan Kızılay günümüzde "Türkiye'de ve dünyada, insani yardım hizmetinde model alınan, insanların en zor anlarında yanındaki kuruluş olmak" vizyonu ve "insanın acısını önlemeye veya hafifletmeye çalışmak, insanın hayatını ve sağlığını korumak, onun kişiliğine saygı gösterilmesini sağlamak ve insanlar arasındaki karşılıklı anlayışı, dostluğu saygıyı, iş birliğini ve sürekli barışı getirmeye uğraşmak" amacıyla faaliyetlerini sürdürmektedir. Bu doğrultuda Kızılay, son 10 yılda 138 farklı ülkede afetlere müdahale etmiştir. Kızılay göç konusunda da ulusal ve uluslararası iş birlikleriyle birlikte çalışmakta ve göç etmiş insanlara aynı ve nakdî yardım sağlamaktadır. Özellikle 2011 sonrası Türkiye ve dünya gündeminin merkezine yerleşen göç konusunda Kızılay da büyük bir sorumluluk üstlenmiştir. Kızılay Kart, çocuk koruma alanları, toplum merkezleri ve sınır yardımları faaliyetleri ile Kızılay, Suriyeli mültecilerin olabilecek en iyi hayat koşullarına sahip olmaları için çalışmaktadır.

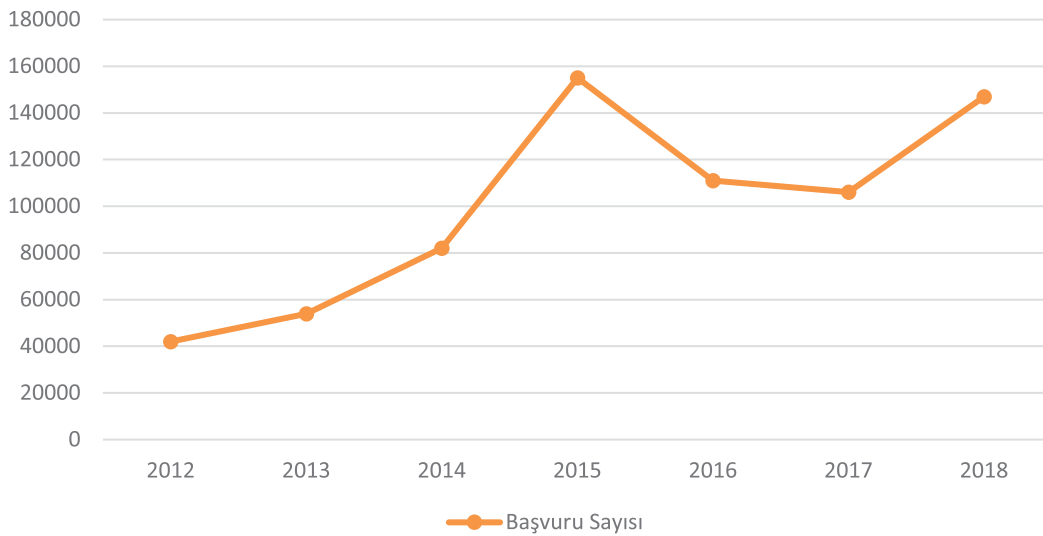
2009'da kurulan AFAD ise cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi ile ilgili yapılan düzenlemeler kapsamında, afetlerin önlenmesi, afet sonrası iyileştirme çalışmaları ve afetlerle ilgili kurum ve kuruluşlar arasındaki koordinasyonu sağlamakla yükümlü kurumdur. Suriye'deki iç savaştan kaçan yaklaşık 3,6 milyon mülteciye ev sahipliği yapmak durumunda kalan Türkiye'de AFAD'ın önemi, 2011 sonrasında daha da belirginleşmiştir. AFAD kurduğu barınma merkezleri ve çadır kentlerle Suriyeli mültecilere yönelik sağlık hizmetleri, eğitim olanakları ve mültecilerin fiziksel, sosyal ve psikolojik ihtiyaçla-

rını karşılarken bir yaşam alanı oluşturmaktadır. Öte yandan Türkiye'nin sınır ötesindeki operasyonlarında sivil düzenin kurucusu ve insani yardımın sağlayıcısı AFAD, kurduğu Afet Geçici Kent Yönetim Sistemi (AFKEN) ile 2015'te BM tarafından En İyi Kamu Hizmet Ödülü'ne layık görülmüştür. İşte bu başarılarıyla AFAD, TDP'nin bir başka yumuşak güç unsuru olarak kamu diplomasisinin küresel dünyada nasıl işlevsel biçimde uygulanabileceğinin belirgin bir örneği olarak temayüz etmektedir.

Eğitim ve Kültür Diplomasisinin İmkânlarını Keşfetmek

Türkiye'nin dış politika yapımında çeşitlendirdiği enstrümanların bir bölümü eğitim ve kültür alanında odaklanmıştır. 2000 sonrasında bu yönde ciddi adımlar atılırken Yurtdışı Türkler ve Akraba Toplulukları Başkanlığı (YTB), Yunus Emre Enstitüsü (YEE), Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB) ve Türkiye Maarif Vakfı'nın (TMV) çalışmaları öne çıkmaktadır.

2010'da kurulan YTB'nin amaçları arasında yurt dışındaki vatandaş, soydaş ve akraba topluluklarının sorunlarına çözüm üretmek, anavatanla her türlü ilişkilerini geliştirmek ve yabancı öğrencilerin koordinasyonunu sağlamak yer almaktadır. YTB'nin en etkin olduğu ve TDP'ye de en çok katkı sağladığı alan, Türkiye'deki yabancı öğrencilerin koordinasyonu bağlamında Türkiye Bursları'dır. Gerek YTB kapsamında burs verilen yabancı öğrenciler gerekse yurt dışındaki Türkler ile ilgili aktif bir şekilde çalışan YTB, Türkiye'nin yurt dışındaki millî potansiyelini kinetiğe dönüştürürken burs verdiği öğrencileri de Türkiye'nin birer gönüllü diplomatik temsilcisi olarak görmektedir. YTB ile Türkiye uluslararası öğrenciler için giderek bir cazibe merkezine dönüştükçe kendi imkânlarıyla da gelen öğrenci sayısında ciddi bir artış fark edilmektedir. TDP'nin giderek yumuşak güç enstrümanlarıyla bezenmesi, Türkiye'nin bölgesel ve küresel anlamda daha fazla barış üreten bir ülke olarak küresel refaha katkı sağlamasını ve dünyada bu şekilde bilinirliğini de artırmaktadır.

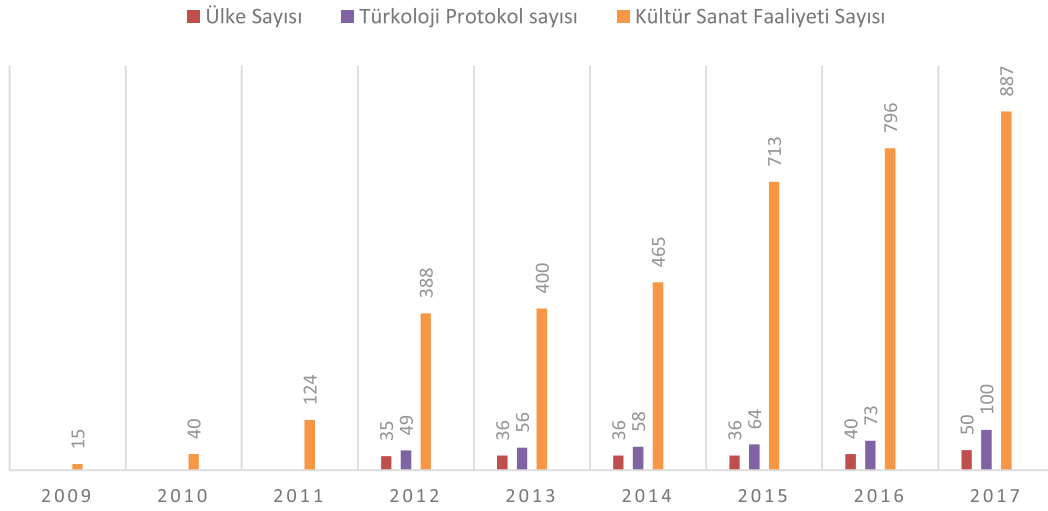
Şekil 6. Yıllara Göre Türkiye Bursları'na Başvuru Sayısı (2012-2018)

(Kaynak: YTB, 2012, s. 35; YTB, 2013, s. 42; YTB, 2015, s. 45; YTB, 2017, s. 27; YTB, 2019).

GELECEĞİN TÜRKİYESİNDE DIŞ POLİTİKA

Eğilimler, Sorunlar ve Çözüm Önerileri

2007’de kurulan Yunus Emre Vakfı’na bağlı bir kuruluş olarak faaliyetlerine 2009’da “Dünyanın her yerinde Türkiye ile bağ kuran ve Türkiye’ye dost insan sayısını artırmak” vizyonuyla yola çıkan YEE iki alanda görev yapmaktadır: Yabancılar Türkçe öğretimi ve kültür sanat. YEE’nin 48 ülkede 58 kültür merkezinin ötesinde TİKA ve YTB Başkanlarının yönetim kurulunda olmaları, TDP’nin kültürel diplomasi ayağında ortak hareket edildiğinin bir göstergesi sayılabilir. YEE gerek yabancı dil olarak Türkçe eğitimi gerekse de kültürel diplomasi alanındaki faaliyetleri ile Türkiye’nin önemli yumuşak güç unsurlarından birisi olarak TDP’nin karar alıcısı olmaktan ziyade söz konusu alanlarda önemli bir yürütücüsü konumundadır.

Şekil 7. YEE’nin Bulunduğu Ülkeler ve Yaptığı Kültür Sanat Faaliyetleri

(Kaynak: YEE)

Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB), 1924’teki kuruluşundan günümüze birçok değişiklik yaşarken 1978’de özellikle işçi göçüyle Avrupa’ya “misafir işçi” olarak taşınan ülke insanı için ilk defa 10 adet Yurtdışı Din Hizmetleri Müşavirliği kadrosu tahsis etmiş ve Başkanlığın yurt dışında da teşkilatlanması sağlamıştır. Bugün DİB’in 12 ülkede Din Hizmetleri Koordinatörlüğü, 38 ülkede Din Hizmetleri Ataşeliği ve 52 ülkede de Din Hizmetleri Müşavirliği bulunmaktadır. AK Parti’nin iktidara gelişi ile DİB özellikle Müslümanların yoğun olduğu Balkanlar ve Afrika’da TDP’nin yumuşak gücü bağlamında önemli faaliyetler yürütmektedir.

Son olarak Türkiye Maarif Vakfı’nın (TMV) eğitim faaliyetleri konusunda yaptıkları ve potansiyeli, Türk eğitim diplomasisi açısından önemlidir. Millî Eğitim Bakanlığı (MEB) dışında Türkiye adına yurt dışında doğrudan eğitim kurumu açma yetkisine sahip tek kuruluş TMV, 17 Haziran 2016’da okul öncesinden üniversiteye kadar eğitimle ilgili bütün boyutlarda yurt dışında faaliyetlerini yürütmek üzere kurulmuştur. Vakıf, 58 ülkede okul öncesinden yükseköğretime kadar her aşamada etkin bir şekilde faaliyetlerini sürdürürken toplam 99 ülke ile resmî temasta bulunmuş ve bu çerçevede dünyada toplam 272 eğitim kurumunu koordine etmektedir.

Dünya ile Doğrudan Temasa Geçmek

Türkiye'nin çeşitlenen dış politika aktörlerinde son olarak dünya ile doğrudan temas noktasında Türkiye Radyo Televizyon Kurumu (TRT), Anadolu Ajansı (AA) ve Türk Hava Yolları'na (THY) odaklanmak isabetli olacaktır.

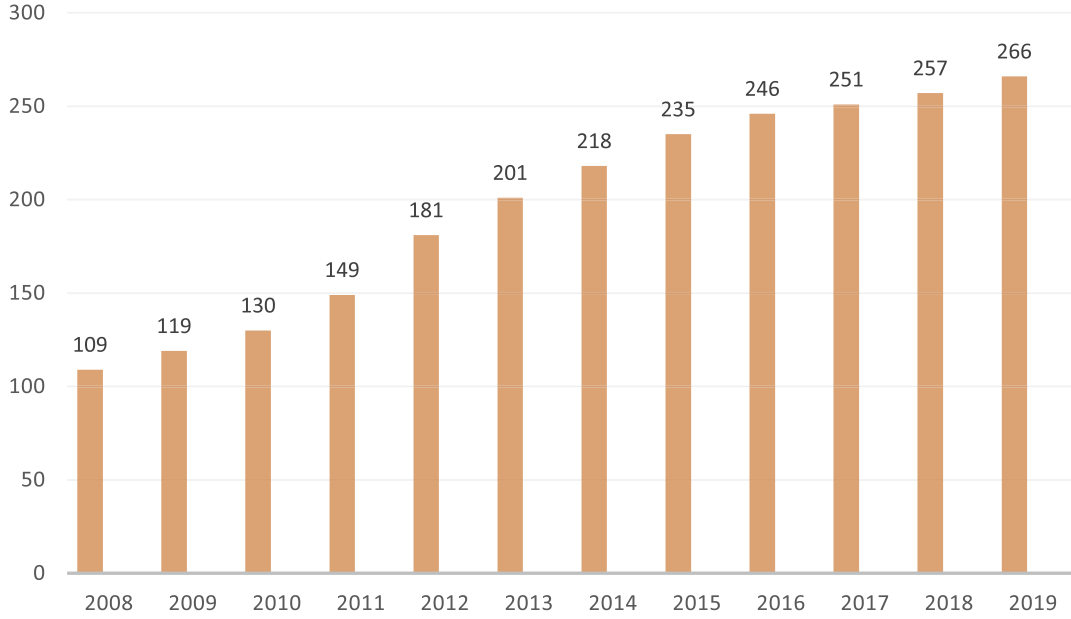
Türkiye'nin değişen dış politika vizyonunun en önemli çıktılarından biri de TRT'nin bir devlet televizyonundan uluslararası yayıncıya dönüşmesidir. TRT'nin özellikle yabancı dildeki kanal sayısını arttırması ve farklı dillerde haber yapması, TDP ve Türkiye'nin kamu diplomasisi için oldukça önemlidir. TRT yaptığı yayınlarla ülke içindeki Kürt vatandaşlardan Balkanlar'daki ve Orta Asya'daki Türklere, Orta Doğu'daki Arap halklarından İngilizce konuşan bütün insanlara ulaşan bir haber ve iletişim ağına sahiptir. Bir dış politika aracı olarak TRT, kamu diplomasisinin farklı araçlarını kullanarak Türkiye için küresel bir medya aracı olma yolunda ilerlemektedir.

TDP'nin bir diğer yumuşak güç unsuru AA ise tıpkı Cumhuriyet'in ilk yıllarında olduğu gibi günümüzde de Türkiye'nin en önemli yayın organlarından biri olduğu kadar günümüzde küresel bir ajans olma yolunda ilerlemektedir. AA'nın 76 ülkede 2000'den fazla abonesinin olması, 100 ülkede temsilcisinin yanı sıra 41 merkezde ofisinin bulunması ve 13 farklı dilde (Türkçe, İngilizce, Arapça, BHS-Boşnakça, Hırvatça, Sırpça, Rusça, Fransızca, İspanyolca, Kurmançi, Sorani, Farsça, Arnavutça, Makedonca, Endonezce) yayın yapması bunun önemli göstergelerindendir.

Son olarak erişilebilir olmak veya dünyanın farklı coğrafyalarına erişmek, dünya ile doğrudan temasın başka bir veçhesini temsil etmek, THY ile billurlaşmıştır. THY, 1933'te başladığı kurumsal yolculuğuna günümüzde "dünyanın en çok ülkesine uçan havayolu" olarak devam etmektedir. Başlangıçta 5 uçaklık bir filosu bulunan THY'nin günümüzde filosu -yolcu ve kargo uçağı olmak üzere- 333 olup 124 ülkede 311 noktaya uçuşu bulunmaktadır. Ayrıca 2018'de toplam 4,3 milyar yolcu söz konusu iken THY 75 milyonunun ulaşımını sağlamıştır.

GELECEĞİN TÜRKİYESİNDE DIŞ POLİTİKA

Eğilimler, Sorunlar ve Çözüm Önerileri

Şekil 8. Yıllara Göre THY'nin Yurt Dışı Uçuş Nokta Sayısı (2008-2019)

(Kaynak: THY Faaliyet Raporları, 2008-2019)

Giderek daha fazla insanın uçak yolculuğu yaptığı günümüzde THY, bayrak taşıyıcı konumuyla Türkiye'nin küresel bilinirliğine fark edilir miktarda harç taşımaktadır. Sadece THY değil bütün ulusal havayolu şirketleri marka değerini artırdıkça kendi ülkelerine daha fazla turist ve yatırım çekmenin ön bürosu konumuna gelmektedirler. Bu bağlamda THY, TDP'nin diğer yumuşak güç unsurlarına nazaran bilinirlik bakımından amiral gemisi konumundadır.

Görüldüğü üzere dış politika yapımında çeşitlenen aktörler sayesinde Türkiye önemli bir açılım yaşamıştır. Ülkenin sahip olduğu ekonomik ve askerî caydırıcılığın beraberinde yumuşak unsurlarıyla desteklenince dış politikada daha etkin bir pozisyon elde edebilmiştir. Bu açıdan Türkiye'nin izlemiş olduğu insani diplomasi vizyonu, eğitim ve kültür diplomasinin imkânlarını dünya ile doğrudan iletişime geçerek seferber etmesi, dış politika iddialarının gerçekleştirilmesine kolaylıklar sağlamaktadır.

Yeni Bir Dış Politika Vizyonuna Doğru

AK Parti, 11 Eylül Saldırıları sonrası küresel siyaset dinamiklerinin yeniden şekillendiği bir dönemde başlayan iktidarı ile Türk siyasal hayatında oldukça köklü dönüşümler gerçekleştirmiştir. Bu dönüşümlerin yaşandığı alanların başında gelen TDP’de, Batı merkezli uluslararası ilişkiler anlayışının sürdürüldüğü ve alternatif perspektiflerin büyük oranda göz ardı edildiği anlayıştan aktif ve diplomasinin farklı araçlarını kullanan yeni bir boyuta geçiş yaşandığı görülmüştür. Türkiye’nin uluslararası alandaki konumunu yeniden tanımlamaya ve açılımlar yoluyla genişletmeye odaklı bu yeni yaklaşım, kısa sürede Ankara’nın önemli kazanımlar elde etmesiyle sonuçlanmış ve Türkiye’nin uluslararası sistemdeki özgül ağırlığını geçmiş dönemlere nazaran daha hissedilir kılmıştır.

Türkiye’nin AK Parti yönetimindeki ilk on yılda küresel siyasetteki fırsatlardan yararlanarak uluslararası alandaki tanınırlığını ve etkililiğini artırdığı bir hakikat olmakla beraber özellikle son yıllarda dış politikada bir daralmanın gerçekleştiği de müşahade edilmektedir. Özellikle Arap dünyasındaki halk ayaklanmaları ve akabindeki devrimlerin evirildiği süreç, Ankara’nın karar alma dinamiklerini olumsuz yönde etkilemiş ve bunun alternatif politika üretim ve uygulama süreçlerine olumsuz etkileri olmuştur. Başta ABD, Rusya, kimi AB ülkeleri olmak üzere Orta Doğu’daki birçok ülkeyle ilişkilerin istikrarsız bir grafik çizmesi, sürecin olumsuz etkilerinin en önemli örneklerindendir. AK Parti hükümetlerince başarıyla uygulanan sürdürülebilir ve istikrarlı bir dış politika anlayışından son yıllardaki kırılganlık ve değişkenliklerin çok olduğu karşılıklı ilişkiler düzeyine geçilmesi, Türkiye’nin uluslararası ilişkilerdeki manevra alanını daraltmış ve dış politikanın yönü ve vizyonuna dair ciddi soruları beraberinde getirmiştir.

Türkiye’nin mevcut dış politika parametrelerinin ilerleyen yıllar için yeterli olamayacağı ve mutlak surette dış politikada ciddi reformların yapılması zorunlu olmuştur. Bu minvalde yeni bir vizyon ihtiyacının neden hasıl olduğuna dair en önemli gerekçe, dünya siyasetinin AK Parti hükümetlerinin uyguladığı dış politika felsefesinin çerçevelendirildiği 2002’den çok farklı bir duruma evrilmiş olmasından kaynaklanmaktadır.

Türkiye’nin yeni bir vizyon ihtiyacına neden olan bir diğer husus ise yerküre üzerinde Türk bayrağını dalgalandıran kurumların fazlaşmasıdır. Klasik diplomasinin temel sütunu olarak nitelendireceğimiz dış işleri bünyesindeki misyonların haricinde hem farklı devlet kurumlarının hem de STK’ların uluslararası alanda gerçekleştirdikleri faaliyetler, yeni bir yönetim ve koordinasyon anlayışını zorunlu kılmaktadır.

Yeni bir vizyon ihtiyacının oluşmasındaki bir başka önemli başlık ise Türkiye’de gerçekleşen sistem değişikliği ile karar alma ve uygulama dinamiklerinde önemli bir değişimin yaşanmasıdır. Daha öncesinde dış işleri bürokrasisinin süreci yürüttüğü, bakanlar kurulunun ise karar alıcı ve sorumluluk üstlenici bir konumda olduğu durumdan cumhurbaşkanının tüm süreci kontrol ettiği bir hâle geçiş yaşanmıştır.

Yeni dış politika vizyonunun belirlenme sürecinde, Türkiye'nin mevcut kapasitesinin iyi analiz edilmesi ve temel ilkelerin tutarlı şekilde tespit edilmesi bir zorunluluktur. Türkiye'nin uluslararası ilişkilere yeni bir soluk getirme çabası olarak tezahür etmesi gereken bu süreç, geçmişteki hataların tekrar edilmediği, rasyonel bir zemine dayanan ve gerçeklikle örtüşen bir zeminde inşa edilmelidir. Değişen küresel dinamiklerin muhatabı olarak Türkiye'nin de süreçten doğrudan etkilendiği göz önünde bulundurulduğunda Ankara tarafından ülkeyi sonraki yıllara daha güçlü taşıyacak bir anlayışın hâkim kılınması olmazsa olmazdır.

Kapasitenin tespiti esnasında hayati öneme sahip konulardan biri de politika yapım sürecinde ilgili ülkenin devlet ve toplum yapısını doğru bir şekilde analiz etmektir. Bunun gerçekleşmesi hâlinde alınan kararların ve uygulan stratejinin gerçeklikten uzak olması ve konjonktürel değişimler karşısında ciddi zarar görme ihtimali oldukça yüksektir. Bu bakımdan Türkiye'nin bu tür gelişmelerde süreci yakından takip etmesi, belirli bir gruba angaje görünümü çizmekten ziyade orta ve uzun vadede o ülkede ne tür değişimlerin meydana gelebileceği ya da nasıl bir sistemin ortaya çıkabileceğini analiz ederek tavır alması gerekmektedir. Aksi takdirde hızlı ve duygusal gerekçelerle alınmış kararlar kısa vadede belirli kazanımlar sağlasa da sonrasında maliyeti oldukça ağır bir sürecin de kapısını aralayacaktır.

Temel Sabiteler

Dış politikanın temel sabitelerinin gözden geçirilerek gelecek yıllara uygun şekilde yeniden kurgulanması, Türkiye'nin daha güçlü bir dış politika felsefesi ve uygulamasına sahip olmasına kapı aralayacaktır. Bu minvalde aşağıdaki beş başlıkta tasnif edilen sabiteler üzerinden dış politika yapımının gerçekleştirilmesi yerinde bir hamle olacaktır. Türkiye'nin gelecek dış politika vizyonunda olması gerektiği düşünülen sabiteler genel hatlarıyla şu şekildedir:

Çok boyutlu-çok aktörlü dış politika. Daha öncede ifade edildiği üzere Türk dış politikası on yıllar boyunca Batı ekseninin dışına çıkabilme iradesini gösterememiş ve bu durum Türkiye'nin uluslararası ilişkilerine ciddi ölçüde zarar vermiştir. Dış politikada özgünlük ve özerklik sorununa yol açan tek eksenli dış politika anlayışından zaman zaman çeşitli açılımlarla vazgeçilmek istense de ya ülke siyasetinin değişen dinamikleri ya da uluslararası gelişmeler nedeniyle bu çabalar akamete uğramıştır. AK Parti dönemiyle büyük oranda olgunlaşan çok boyutlu-çok aktörlü dış politika felsefesinin devam ettirilmesi ve gelecek on yıla dair ana sabite mahiyetindeki bu yaklaşımın çerçevesinde stratejilerin geliştirilmesi güçlü bir dış politika için yerinde olacaktır.

Değer merkezli dış politika. Ahlaki normlardan soyutlanmış bir uluslararası ilişkiler yaklaşımının adil bir düzen tesis etmesi mümkün olamaz. Sistemin doğasının anarşik olduğu yönündeki ön kabulün devletler arası ilişkileri baskın şekilde yönlendirdiğini dikkate aldığımızda ahlaki normları önceleyen değer merkezli bir uluslararası ilişkiler yaklaşımının dünya siyasetinde ciddi bir ayrıcalık kazandıracağı muhakkaktır. Küresel siyasette son yıllarda yaşanan gelişmelere Türkiye'nin verdiği tepkilerde ahlaki değerleri öne çıkaran tutumu, yeni dış politikanın sabitelerinden birinin de mutlak surette değer merkezli dış politika felsefesi olmasını zorunlu kılmak-

tadır. Türkiye'nin izlediği söz konusu değer merkezli siyasetle yapacağı katkı tüm dünyaya farklı bir uluslararası ilişkilerin imkânına dair de önemli kapılar açacaktır.

Yumuşak güç-sert güç dengesi. AK Parti hükûmetleri boyunca Türkiye'nin uluslararası ilişkilerde öne çıkmasında yumuşak güç araçlarını aktif ve etkin şekilde kullanabilmesinin rolü büyüktür. Özellikle millî güvenliğe dair tehditlerin hızla çoğalabildiği gelişmelerin varlığı göz önünde bulundurulduğunda yeri geldiğinde sert güç kullanımı eksenli bir dış politika felsefesi de yeni sürecin önemli başlıklarından biridir. Bu bağlamda yeni dış politika vizyonunun yumuşak güç unsurlarını göz ardı etmeksizin ama yeri geldiğinde de sert güce başvurmaktan imtina etmeyecek bir denge üzerine kurgulanması, derin ve güçlü dış politika stratejisi için oldukça önemli olacaktır.

İnsani ve kalkınmacı diplomasi. Türkiye'nin küresel siyasette son yıllarda başarılı olduğu alanların başında insani diplomasi ve kalkınma yardımları gelmektedir. Ülke gayrisafi millî hasılatları dikkate alındığında dünya genelinde Türkiye'nin en fazla yardım yapan ülke olması, dış politika stratejisinin önemli bir uzantısıdır. Bu kapsamda Ankara'nın önümüzdeki yılların dış politika gündemini oluştururken insani diplomasi ve kalkınma yardımlarını her daim merkeze alması ve bu sabite üzerinden politika süreçlerini kurgulaması yerinde olacaktır. Özellikle stratejik bölgelerde stratejik kalkınma desteklerinin verilmesi sadece Türkiye'nin ülke çıkarları ya da o ülkenin kendini gerçekleştirmesine dair imkânın ötesine geçerek uluslararası güçlerin dahi siyasetini doğrudan etkileyecek etkiye sahip olabilecektir.

Savunma sanayisinde ve teknolojide bağımlılığın azaltılması. Ankara'nın NATO üyeliğinin ardından Batı ekseninde sıkışıp kalmasının önde gelen faktörlerinden biri de Türkiye'nin ordunun ihtiyaçlarını karşılayacağı silah ve araçların temini hususudur. Türkiye gibi uluslararası ilişkilerin başat aktörlerinden olmak isteyen bir ülkenin mutlak surette savunma sanayisini güçlendirmesi ve bağımsızlaştırması gerekmektedir. Son yıllarda yerli ve millî savunma sanayi hamlesinin ekonomik ve siyasi kazanımlarının olduğu yadsınamaz bir durumdur. Türkiye'nin önümüzdeki yıllarda daha güçlü, tutarlı, özgün ve bağımsız bir dış politika stratejisi oluşturmasında askerî alandaki bağımlılığını azaltmasının rolü büyük olacaktır. Bu nedenle Ankara'nın daha güçlü bir dış politika anlayışının oluşmasında askerî alandaki bağımsızlığı, dış politikanın sabitesi olarak belirlemesi ve yerli savunma sanayinin güçlendirilmesi politikasından geri adım atmaması gerekmektedir.

İlkeler

Soğuk Savaş dönemi konseptinin dışına çıkarak farklı açılımlar gerçekleştiren bir ülkenin mevcut dış politika alışkanlıklarını ters yüz ettiği de aşîkârdır. Özellikle AK Parti hükûmetlerinin dış politika programlarının yerkürenin farklı coğrafyalarını da kapsar niteliği sadece Batı merkezli bir dış politika anlayışının Türkiye'de büyük oranda sona erdiğinin en önemli göstergesidir. "Merkez ülke" kavramı üzerinden Türkiye'yi uluslararası ilişkilerde yeniden konumlandırma çabası aynı zamanda Batı ve Doğu arasındaki köprü ülke algısının da değiştirilerek Türkiye'yi ana aktör hâline dönüştürmesi anlamına gelmekteydi. "Proaktif politika" ve "ritmik diplomasi"

yöntemsel yaklaşımlarının yanı sıra hem Osmanlı hinterlandı içindeki ülkelere hem de Afrika, Güney Amerika ya da Güney Doğu Asya gibi yeni bölgelere yönelik açılımlar, Ankara'nın üstlendiği "oyun kurucu" rolün başlıca göstergeleriydi. Bu doğrultuda dış politikada açılımı merkeze alan yaklaşımın süreklilik arz edebilmesi için geleceğe dair ana ilkelerin ise şu başlıklar üzere bina edilmesi gerektiği düşünülmektedir:

Söylem-eylem uyumu. 2002'den bu yana izlenen dış politika felsefesiyle önemli kazanımlar elde edilmiş olsa da son yıllarda gerek bölgesel gerekse küresel alanda yaşanan gelişmeler, Türkiye'nin manevra alanını kısıtlamış ve bu durum ister istemez belirli krizlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Siyasal, ekonomik ve diplomatik gerçekliğin son yıllardaki dış politika söylemiyle uyumlu bir görünüm çizmemesi, Türkiye'nin uluslararası ilişkilerde karşılaştığı krizlerin başlıca sebepleri arasındadır. Bu nedenle Türkiye'nin uluslararası sistemde kendini yeniden konumlandırma çabasının söylem-eylem karşıtlığının yol açtığı çatışmanın ötesine geçerek siyasi, ekonomik ve dış işlerinin kurumsal kapasitesinin ve etkinliğinin artırıldığı diplomatik bir gerçeklik çerçevesinde belirlenmesi gerekmektedir.

Sembolik atıflardan uzak dış politika. Türkiye'nin önünü açacak diplomatik gerçeklik kurgulanırken dış politika tercihlerinin sembolik kavramsallaştırmalar üzerinden ifade edilmesinden ziyade daha rasyonel ve konjonktürel duruma uygun bir anlayışa dayanması oldukça elzemdir. Dış politikada dinamik ve gelişmelere göre karar alma yetisinin kuvvetli olması, bir ülkenin olumsuz gelişmelerden mümkün mertebe az etkilenmesini sağlayacaktır. Arap Ayaklanmaları sonrası süreçte Türkiye'nin tercihleri nedeniyle ciddi gerilim, kriz ve sorunlarla yüzleşmiş olmasının 'komşularla sıfır sorundan sıfır komşuya' şeklinde bir yalnızlaşma eleştirisi üzerinden tartışılması oldukça sembolik ve ideolojik kalmaktadır. Bunun tam tersi olarak "değerli yalnızlık" bağlamında bir savunma gerçekleştirmek ise süreçle yeteri kadar yüzleşmeye engel olmakta ve farklı karar alma mekanizmasının devreye girmesine müsaade etmemektedir.

Siyasal ve ekonomik kapasiteyle uyumlu dış politika söylemi. Türkiye'nin son yıllarda yüzleştiği sorunların başında, dış politikadaki söylemle kapasite arasındaki tutarsızlık gelmektedir. Devlet yöneticilerinin söylem düzeyindeki büyük güç vurgusunun siyasal ve ekonomik kapasiteyle örtüşmemesi, uluslararası siyasette Ankara'nın elini zorlaştıran temel meselelerden biridir. Türkiye son yıllardaki atılım ve açılımlarıyla gerçekleştirdiği büyüme sayesinde dünya üzerindeki birçok gücü geride bırakmış olsa da hâlâ aynı anda küresel güçlerin tamamıyla rekabet edecek bir konumda değildir. Dış politika yapıcılarının ya da yöneticilerinin ABD, Rusya ve Çin gibi uluslararası sistemin ana aktörlerine karşı takındıkları tutum edilgen olmamakla beraber gerçeklik dışı bir seviyede de olmamalıdır. Bu noktada Türkiye, küresel bir süper gücün güdümünde bir ülke görünümü çizmeyeceği gibi küresel güçlere meydan okuyan ve onları dize getiren bir ülke söyleminden de imtina etmelidir. Özellikle iç siyaset dengeleri nedeniyle kimi zaman hamasi söylemin tonunun artırılması, dış politikada olumsuz algılara sebebiyet vermekte ve bu durum Ankara'nın hareket alanını kısıtlamaktan başka bir amaca hizmet etmemektedir. Bu yönüyle yeni dış politika vizyonunun Türkiye'nin uluslararası sistemdeki konumunu rasyonel gerçekliğe dayanan bir zeminde ve kapasite analizinin iyi yapıldığı bir zaviyeden şekillendirmesi hayati önem taşımaktadır.

İkili ilişkilerde dengeli bir dış politika. Türkiye'nin mevcut koşulları ve kapasitesi dikkate alındığında dış politikanın belirlenmesinde denge politikasının yeniden yerleşik hâle gelmesi önemli bir kazanım sağlayacaktır. Her ne kadar denge siyaseti Osmanlı'dan günümüze TDP'nin önemli bir başlığı olsa da son yıllarda Türkiye'nin diğer devletlerle ya da taraflarla kurduğu ilişkilerde bir kesime daha çok meyilli bir görünüm çizdiği müşahade edilmektedir. Bunun yanı sıra küresel güçlerle yaşanan krizlerin bir ülkeye maliyetinin çok daha yüksek olduğu dikkate alındığında, güçler arasında denge siyaseti stratejisinin ne kadar önemli olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu strateji vasıtasıyla Türkiye'nin ABD, Rusya ya da Çin gibi ülkelerle maliyetli krizler yaşama olasılığı da büyük ölçüde azalacaktır. Aynı zamanda denge siyasetinin kurumsallaşması, Ankara'nın uluslararası arenada pazarlık gücünü artıracak ve aldığı kararlar neticesinde daha az bedel ödeyen ve taviz veren taraf olmasını sağlayacaktır.

Vizyona Dair Öneriler

Türkiye'nin önümüzdeki on yıllık süreçte uluslararası ilişkilere dair güçlü bir irade ortaya koymasında ve kararlı stratejilerle daha güçlü bir ülke konumuna gelebilmesinde dış politika vizyonunun güncellenmesi en temel önceliği oluşturmaktadır. 2000'lerden bu yana küresel siyasette etkisini hissettiren ama hâlâ konumlanma arayışındaki Türkiye için tüm taraflarla iş birliğine açık, rasyonel ve siyasal gerçeklikle uyumlu bir siyaset anlayışıyla uluslararası ilişkilerde bir konumlanma gerçekleştirilmelidir. Dış politika söylemlerinin eylem kapasitesiyle uyumu ve AK Parti dönemindeki genişlemeci dış politika yaklaşımının derinleşme evresine geçmesi, Ankara'nın yeni küresel siyaset vizyonunda olumlu tesir bırakacağı şeklinde değerlendirilmektedir.

Derinleşme eksenli dış politika. Küresel siyasetin güç dengeleri bağlamında değişen dinamikleri de dikkate alındığında Türkiye'nin yeni dış politika vizyonunun öncelikle *derinleşme* üzerine bina edilmesi gerekmektedir. 2002'den bu yana yürütülen açılım faaliyetleriyle Türkiye büyük bir genişleme stratejisini hayata geçirmiş ve 2002 yılında 163 olan faal temsilcilik sayısını 2018 sonu itibarıyla 239 rakamına taşımıştır. Bu genişleme şüphesiz Ankara'nın uluslararası ilişkilerde etkin olmasında önemli bir dayanak oluşturmaktadır. Derinleşme stratejisinin hayata geçirilebilmesi için temsilciliklerin bulunduğu her ülkenin siyasi, toplumsal, ekonomik, dinî, tarihî ve kültürel değerlerini iyi etüt eden, o ülkenin ana kırılmalarına ve dönüm noktalarına vâkıf ve potansiyel gelişmeleri iyi değerlendirip ona göre politika belirlenmesini sağlayacak bir mekanizmanın acilen devreye konulması gerekmektedir. Bunun yolu öncelikle dış temsilciliklerde görev yapanların gerekli donanımına sahip olmasından ve temsilciliklerde bu misyonu yürütebilecek yeterli personel sayısının bulunmasından geçmektedir.

Kurumlar arası uyum. Dış politikadaki derinleşme stratejinin en önemli ayağı şüphesiz kurumlar ve bunlar arasındaki uyum olacaktır. Büyükelçilikler ve diğer kurum ofislerinin yaşayacağı gerilimler ya da birbirlerinden rol kapma yarışına girmeleri, Türkiye'nin o coğrafyadaki konumuna zarar vermekten başka bir anlama gelmeyecektir. Bu denli bir genişlemeye sahip ülkenin kurumları arasındaki uyumun istenilen düzeyde olmaması, sağlıklı bir derinleşme stratejisini engelleyeceğinden dış politika yapım süreçlerinde de ciddi aksaklıklar oluşturacaktır. Türkiye'nin

daha aktif ve işlevsel bir dış politika yaklaşımı benimsemesinde derinlikli ve uyumlu bir anlayışın hâkim kılınması yeni sürecin olmazsa olmazlarından.

Uluslararası sistemde doğru ve rasyonel konumlanma. Türkiye'nin gelecek yıllar içinde uluslararası sistemde kendini nasıl konumlandırması gerektiği önemli bir vizyon meselesidir. Türkiye'nin son yıllardaki dış politika pratiklerinde en çok göze çarpan hususların başında tek başına bir sorunu çözmeye dair gerekli iradeyi ortaya koyamaması ama aynı zamanda da farklı güçlerin Türkiye'yi sürecin dışında bırakamaması gelmektedir. Önümüzdeki dönemde Ankara'nın dış politika tercihleri, uluslararası sistemde gelişmekte olan ve kolay vazgeçilemeyen bir ülke tanımlaması üzerinden şekillenmelidir. Böyle bir konumlanma hem Türkiye'nin aşırı misyon yüklenmesine mâni olarak yükünü azaltacak hem de rasyonel zeminde vazgeçilemeyecek bir aktör olması hasebiyle diğer güçlerle kurduğu ilişkilerde manevra alanını genişletecektir. Aynı zamanda doğru bir konumlanma, dış politika tercihlerindeki hızlı değişimlerin önüne de set çekecek ve gelecek yıllara sorunlu bir miras kalma riskini en aza indirecektir. Sağlıklı verilerden müteşekkil, iyi etüt edilmiş, risk analizleri yapılmış ve en kötü senaryoya hazır stratejilerin belirlenmesi, Türkiye'nin kendini konumlandırmasında ciddi kolaylıklar sağlayacaktır. Merkezdeki birimlerle saha arasında doğru bir temasın kurulması ve sahadan yol gösterici bilgi akışının temini elbette ki karar alma süreçlerini olumlu yönde etkileyecektir. Bu durum ise tutarsızlıkların azaldığı ve hamasi söylemden ziyade rasyonel gerçekliğin öne çıkarıldığı bir dış politika felsefesiyle Türkiye'nin uluslararası sistemdeki konumunu ciddi şekilde güçlendirecektir.

Ara bulucu devlet misyonu. Türkiye'nin önümüzdeki süreçte uluslararası ilişkilerde elini kuvvetlendirecek hususların başında, kendine dünya üzerindeki krizlerin çözümünde yükleyeceği ara buluculuk misyonu gelecektir. Günümüz şartları dikkate alındığında Doğu- Batı ya da Kuzey-Güney bağlamındaki üçüncü taraf devletler arasında en az bagajı bulunan ülkelerin başında Türkiye gelmektedir. Türkiye'nin, kökleşen uluslararası sorunlara getireceği çözüm önerileri gerek devlet gerekse sivil toplum kanallarıyla yürüteceği ara buluculuk faaliyetleri hem istikrarlı bir uluslararası ilişkilerin sağlanmasını hem de Türkiye'nin küresel siyasetteki nüfuzunun artmasına imkân sağlayacaktır. Taraflar arasında makul ve adil bir yaklaşım esaslı kurulacak ara buluculuk stratejisiyle Türkiye, önümüzdeki on yıllarda uluslararası ilişkilerdeki kriz ve çatışma çözümünü arayışlarının vazgeçilmezi hâline gelebilecektir.

Tüm taraflarla iş birliğine açık dış politika. Türkiye'nin önümüzdeki yıllarda uluslararası sistemde etkili bir aktör olmasında takip edeceği stratejinin yönü, sistemin tüm taraflarına açık, sorunlu alanlardan ziyade iş birliği noktalarını öne çıkaran ve yapıcı bir tavırla dizayn edilmesi gereken bir şekilde olmalıdır. Ankara'nın küresel siyasette bağımsız bir aktör hâline gelme isteği, mevcut durum itibarıyla doğal bir sonuç olarak görülse de otonomi arayışının rasyonel gerçeklikten uzaklaştığı an büyük krizlere yol açma riskini de göz ardı etmemek gerekmektedir. Bu bağlamda Batıcılık, Avrasyacılık, Orta Doğu ya da İslam dünyasına hamilik gibi yaklaşımlardan ziyade Türkiye'nin önünü açacak bir iş birliği stratejisinden müteşekkil dış politika anlayışını hayata geçirmek gerekmektedir. Türkiye'nin S-400 füzelerinin alım sürecinde izlediği strateji aslında tüm taraflara açık ve iş birliği eksenli yeni vizyonun oluşmasına önayak olacak nite-

liktedir. Bir yandan ABD'yi tüm ilişkileri koparacak şekilde dışarıda bırakmaktan imtina eden Ankara öte yandan kendi güvenlik endişelerini öne sürerek Rusya ile yaptığı anlaşmayı meşru bir zeminde tutmayı başarmıştır.

Güçlü bir dış politika için güçlü bir ekonomi. Küresel siyasette etkin bir dış politika hayata geçirebilmek için güçlü bir ekonomiye sahip olmak en önemli şartlardan biridir. Günümüzde ekonomik yatırımlar ya da yardımlar gibi araçlar üzerinden devletlerin nüfuz alanı oluşturduğunu dikkate aldığımızda, Türkiye'nin güçlü bir ekonomi vizyonu olmaksızın oyun kurucu uluslararası bir aktör konumuna gelmesi beklenemez. Türkiye ekonomisindeki kırılanlıklar, özgün ve bağımsız bir dış politika yapımına engel teşkil etmektedir. Türkiye'nin küresel sistemdeki yerini yeniden konumlandırması ve derinlikli bir dış politika vizyonunu hayata geçirmesi için manipülasyonlardan etkilenmeyecek ve bir pazarlık aracı olarak kullanılmayacak bir ekonomik yapı tesis etmesini zorunludur.

Uyumlu ve tutarlı iç politika-dış politika ilişkisi. Türkiye'nin önümüzdeki on yıllık süreçte uluslararası alandaki etkinliğini artırmasında iç siyaset-dış siyaset dengesini sağlıklı bir zeminde inşa etmesi yadsınamaz bir zorunluluktur. Özellikle seçim süreçlerinde seçmeni konsolide edebilmek için dış politikaya dair verilen bazı mesajlar, uluslararası alanda karşılığını farklı şekillerde bulabilmektedir. Bu nedenle küresel siyasetteki dinamiklerin yereldekinden farklı olduğunu unutmadan hareket etmek ve gerçekleştirilebilecek adımlar üzerinden söylem üretmek daha yerinde olacaktır. Son yıllarda inşa edilen söylemlerin beklentileri aşırı derecede yükseltmesi, bu durumun bir süre sonra krizlere kapı aralamasına yol açacaktır. Özellikle küresel aktörlerle kurulan ilişkilerdeki hassas dengelerin göz önünde bulundurulması ve iç siyasetin manipüle aracı olarak mümkün mertebe kullanılmaması, hem içerideki karar alıcıların elini kuvvetlendirecek hem de dışarıda Türkiye'ye karşı oluşacak olumsuz yargıları büyük oranda azaltacaktır.

AB ile ilişkilerin sürdürülebilir zeminde tutulması. Uzun yıllardır muğlaklıkların hâkim olduğu karşılıklı ilişkilere rağmen Türkiye'nin AB müzakere sürecinde büyük kazanımlar elde ettiği görülmüştür. Bu nedenle AB ile ilişkilerin sadece üyelik sürecinin yavaş işletilmesi bağlamında değerlendirilmemesi yerinde olacaktır. AB'nin iç siyasete dönük olumlu ya da olumsuz imajların sunulmasına kapı aralayan bir araç olmanın ötesinde Türkiye'nin gelecek yıllardaki dış politika süreçlerinde her daim önemli bir faktör olacağı dikkate alınarak stratejilerin belirlenmesi gerekmektedir. Ankara'nın gelecek yıllara dair dış politika vizyonunda AB ile ilişkilerin sürdürülebilir bir zeminde yürütülmesine gayret sarf edilmelidir.

Türk dünyasına daha gerçekçi bir yaklaşım. Sovyetler Birliği'nin yıkılmasının ardından bağımsızlığına kavuşan Türki Cumhuriyetlerle kurulan ilişkiler genel itibarıyla umulan düzeyde olamamıştır. Ayrıca Türkiye'de değişen siyasal söylemlerin ve demokratik yönetim geleneğinin Türki Cumhuriyetlerde yeterli düzeyde karşılık bulmaması da ikili ya da çoklu ilişkilerde derinleşmenin önüne geçmiştir. Bununla birlikte tarihsel ve kültürel bağların boyutu dikkate alındığında Ankara'nın özellikle Türk dünyası ile geliştireceği ilişkilerin önümüzdeki yıllarda ciddi kazanımlar sağlayacağı da düşünülmektedir. Bu bağlamda ilişkileri artırmak amacıyla kurulan Türk Keleş'i'ne büyük ağırlık verilmesi yerinde bir hamle olacaktır. Bu stratejinin belirlenme ve uygu-

lanma sürecinde ise Ankara'nın Türki Cumhuriyetlerle daha kalıcı ortak zeminler inşa etmesi, bölge ve devletleri yönlendirici baskın karakterden ziyade bu devletlerle iş birliğine açık ve eşit bir görünüm çizmesi, sürecin derinleşmesine katkı sağlayacak bir faktör olarak görülmektedir.

Uluslararası sistemde alternatif oluşumlarla daha yakın temas. Dünya siyasetinde yükselen güçlerin sayısındaki artış, uluslararası alanda yeni ve alternatif yapılanmaları da beraberinde getirmiştir. Batı merkezli oluşumlardan ziyade küresel sistemin yeni aktörlerinin başını çektiği BRICS, ASEAN gibi örgütler, uluslararası ilişkilerde belirleyici rol üstlenmeye başlamışlardır. Ayrıca küresel siyasette değişen dengelerle birlikte büyük güçlerin kurumsal ve bağlayıcı yapılardan ziyade resmî olmayan ve istişari mahiyetteki oluşumlara da büyük önem verdikleri görülmektedir. Ankara'nın kendi bölgelerinde etkin ülkelerle yeni kanallar oluşturması, Türkiye'nin gelecek vizyonu için bir zorunluluktur. Bu minvalde Ankara'nın hem mevcut alternatif yapılarla maksimum iş birliği ilkesiyle hareket etmesi hem de farklı coğrafyalarda gelişen ülkelerin yer alacağı yeni platformlar meydana getirmesi önümüzdeki on yıllık süreçte Türkiye'nin iktisadi ve siyasi alanda güçlenmesine ciddi katkı sağlayacaktır. Bununla birlikte alternatif yapılarla gerçekleştirilen temaslarda Batılı güç ve oluşumları dışlayan bir söylemden imtina edilmesi ve Ankara'nın etkisini artırıcı bir anlayışla hareket edilmesi yerinde olacaktır.

Yeni Vizyonda Kurumların Yapısı ve Rolü

Cumhurbaşkanlığı hükûmet sistemiyle kurumlarının daha farklı bir kurguyla inşa edildiği göz önüne alındığında yeni sistemin kazanımları da dikkate alınarak dış politikayla ilgili tüm kurumların yeniden kurgulanması ve bu kurumların Türkiye'nin uluslararası alandaki konumunun güçlenmesine dair katkılarının artırılması önemi haiz bir durumdur. Özellikle dış politika yapım sürecinde rolü bulunan kurumların sayısının arttığı ve yeni bir vizyon dâhilinde bu kurumların faaliyet alanlarının ve teşkilat yapılarının belirlenmeden aktif dış politika aracına dönüşmelerinde engeller oluşacağı düşünülmektedir. Tam da bu noktada öncelikle rasyonel gerekçeler çerçevesinde belirlenmiş sabitelerden oluşan bir devlet stratejisinin hayata geçirilmesi ve kurumların da bu stratejiye bağlı olarak faaliyetlerini gerçekleştirmesi yerinde olacaktır.

Dış işleri bürokrasisinin yanı sıra Millî Savunma Bakanlığı, Millî İstihbarat Teşkilatı, TİKA, YTB, Hazine ve Maliye Bakanlığı, Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, Yunus Emre Enstitüsü ve Maarif Vakfı gibi kurumların yanı sıra bu alanda uzman belirli sayıda akademisyenin yer aldığı bir ekip tarafından belirli dönemlerde güncellenmek kaydıyla Türkiye'nin küresel siyaset stratejisinin oluşturulması bir zorunluluktur. Cumhuriyet tarihinde hükûmet tercihlerinin devlet bürokrasisi tarafından onaylanmaması ya da engellenmesi nedeniyle Türkiye'nin uluslararası ilişkilerde önemli imtiyazları kaçırdığı göz ardı edilmemelidir. İslam İşbirliği Teşkilatı'nın kuruluş sürecinde ya da D-8 Örgütü'nün oluşumunda laik devlet refleksiyle verilen tepkiler, küresel siyasette bazı fırsatların kaçmasına sebebiyet vermiştir. Her ne kadar Kıbrıs Meselesi, Ege Denizi'nin statüsü ya da Ermeni uyuşmazlığı gibi devletin tüm kurumlarının mutabakat sağladığı konular olsa da bunun dış politikanın tüm alanlarını şamil bir hâle getirilmesi gerekmektedir. Türkiye'nin bir ülkede okul açıp açmayacağı ya da bir ülkeye ne kadar burs vereceği ve yahut

ne tür bir desteğin sağlanacağı, bir kurumun yönetim kurulu kararının ve üst onayın ötesine geçerek büyük strateji ekseninde yapılmalıdır. Böylece hükûmetlerin değişmesi, dış politika sabitelerinin kolaylıkla değişmemesine ve Türkiye'nin uluslararası sistemdeki konumunun iç dinamiklerdeki değişkenlerden bağımsız gelişmesine imkân sağlayacaktır. Kurumlar arasında güncel meselelerde ya da tekil örneklerde anlaşmazlıklar olabilir. ABD örneğine bakıldığında da zaman zaman Savunma Bakanlığı bürokrasisi ile Dışışleri bürokrasisi arasında görüş ayrılıklarının olduğu görülmektedir. Lakin bu kurumların küresel siyasette Amerikan çıkarlarının tersine davranış gösterdikleri de görülmemektedir. Bu eksende cumhurbaşkanının öncülüğünde etkin bir devlet stratejisinin oluşturulması, dış politika yapım sürecinin daha sağlıklı ve işlevsel olmasını sağlayacaktır.

Diplomasinin sadece diplomatlar eliyle yapılmadığı günümüz uluslararası ilişkilerinde dış politikaya dair karar alma süreçlerinin de sadece ilgili bürokratların ve siyasilerin yönelim ve tercihleriyle belirlenmesi ciddi riskler barındırmaktadır. Özellikle ABD, Rusya, Çin gibi güçlü devletlerin üniversiteler, sivil toplum örgütlenmeleri, iş dünyası ve düşünce kuruluşları (*think-tank*) gibi yapılarla iş birliği içinde oldukları ve buralardan gelen bilgi ve talepleri dikkate alarak dış politika stratejisi geliştirdikleri görülmektedir. Bu nedenle Türkiye'nin küresel siyasetin daha güçlü bir aktörü olmasında dış paydaşlarla yapılacak iş birliklerinin ve koordinasyonun rolü büyük olacaktır. Bu kapsamda üniversitelerin, araştırma merkezlerinin, düşünce ve sivil toplum kuruluşlarının, iş dünyasının, devletin tüm kurumlarınca benimsenen büyük strateji çerçevesinde hareket etmesi ve buna katkı sağlaması, Türkiye'nin tutarlı ve güçlü bir dış politika anlayışıyla uluslararası sistemde daha etkin olmasını sağlayacaktır.

Türkiye'nin kısa, orta ve uzun vadede derinlikli bir dış politika vizyonunu hayata geçirebilmesinde en önemli sütun şüphesiz Dışışleri Bakanlığı'dır. Bakanlık yapılanmasının ve işleyişinin sağlıklı kurgulanmadığı bir sistemde, etkin, kalıcı ve tutarlı bir politika pratiği gerçekleştirmek mümkün olmayacaktır. Bu nedenle sistem değişikliği sonrası oluşan yeni durum da dikkate alınarak Dışışleri'nin kurumsal yapısı gözden geçirilmeli ve kapsamlı bir ihtiyaç analizi yapılarak bakanlığın gelecek yıllara dair ihtiyaç ve talepleri karşılanmak üzere planlanmalıdır. Dışışleri Bakanlığı icracı bir kurum olması hasebiyle yüksek siyasetin belirlediği dış politika parametreleri çerçevesinde stratejileri uygulayan makam pozisyonundadır. Bu çerçevede özellikle bakanın merkezde kalarak konumunun güçlendirilmesi ve bölgesel bakan yardımcılarını aracılığıyla saha ile irtibatın daha çok kurulması, dış politika yapım sürecini olumlu etkileyecek faktörlerin başında gelecektir. Ayrıca artan misyon sayısı düşünüldüğünde sürdürülebilir bir bakanlık işleyişi ve dış politika uygulaması için personel sayısının ciddi şekilde artırılması ve bütçe imkânlarının genişletilmesi gerekmektedir. Rotasyonların etkin şekilde yapıldığı ve saha ile temas kuracak daha donanımlı diplomatların yetiştirildiği bir Dışışleri Bakanlığı ile Türkiye, uluslararası ilişkilerde hak ettiği konuma daha rahat ulaşabilecek ve süreçleri etkileyen ana aktörlerden biri olacaktır.

Geleceğin Türkiye'sinde Dış Politika Ufku

Günümüz dünya sisteminde dış politika yapım süreci çok karmaşık, katmanlı ve farklı süreçlerin eş zamanlı yürütülmesini zorunlu hâle getirmektedir. Muhatapların egemen devletler olması ve ele alınan konuların da sürekli egemenlik çerçevesinden hareketle değerlendirilmesi, bağımsızlık tartışmalarını gündeme getirmektedir. Çalışma boyunca sıkça karşımıza çıkan bu durum; *sürdürülebilirlik*, *tutarlılık* ve *uygulanabilirlik* dışında en önemli dış politika ilkesinin *bağımsızlık* olduğunu göstermektedir.

Küresel eğilimler açısından bakıldığında dikkat çeken en temel nokta, dünya siyasetinde dolaşısıyla dış politikada *belirsizliğin*, *düzensizliğin* ve *ilkesizliğin* artarak devam etmesidir. Bu durum çalışma boyunca özellikle de 2000 sonrası ele alınan TDP uygulamalarında da belirgin bir şekilde dikkate alınan bir öge olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkiye'nin söz konusu yeni tutumu dikkate alarak güç dengesini iyi kullanması ve kuracağı ittifaklar ile kurumsal/örgütsel bir şemsiye altında yol haritası çizmesi isabetli olacaktır. Dolayısıyla Türkiye'nin hâlen üyesi olduğu AB, BM, NATO, İİT ve diğer bölgesel ve uluslararası örgütlerde aktif olması, mevcut durumun menfi tesirlerinden korunması açısından elzemdir.

Meseleye başka bir açıdan bakıldığında, dünya sistemindeki belirsizlik, düzensizlik ve ilkesizliğin cari durumun artık günümüz gerçekliğine yanıt vermekte yetersiz kaldığını göstermektedir. Soğuk Savaş sonrası dönem her ne kadar yaygın olarak tek kutuplu dünya olarak ifade edilse de Yeni Dünya Düzeni 2000'lerin başında ciddi bir şekilde sarsılmıştır. Tek kutuplu dünya düzeninin olamayacağına dair büyük bir yazın da oluşmuştur. Uluslararası sistemin aktörlerinde hâlihazırdaki düzen ve işleyişe dair ciddi bir *hoşnutsuzluk* bulunmaktadır.

Gerek bölgesel gerekse de küresel ölçekte bunları kolaylıkla yönetebilecek birikime sahip olan Türkiye'nin bu süreçte özellikle de uluslararası toplumun etkisini keşfetmesi çok önemli bir kazanım olacaktır. Söz konusu uluslararası toplumun desteği (bazen muhataplarına baskısı) dış politika yapımında ciddi kolaylıklar sağlayacak ve yalnız başına yapamayacağı birçok işi bu sayede yapma imkânı elde edecektir.

Türkiye'nin maddi kapasitesinin de dış politika yapımına etkisi olmaktadır. Her şeyden önce Türkiye'nin 2000 sonrasında özellikle askerî malzeme ve donanım konusunda atmış olduğu *yerli ve millî* adımların dış politikaya etkisi net bir şekilde gözlemlenebilmiştir. Diğer ülkelere bu alanda duymuş olduğu bağımlılığın azalması ve kendisi için hayati öneme sahip malzeme ve altyapının Türkiye tarafından üretilmesi ciddi manevra alanı oluşturmuştur. Böylelikle TDP'de daha bağımsız ve kendi millî menfaatlerinin korunduğu bir dış politika uygulanabilmiştir.

Geleceğin Türkiye'sinin önünde en büyük engel hâlihazırdaki kronikleşen ve çözümlenememiş sorunların varlığıdır. Çalışmada bunların başatları olan Kıbrıs, Kürt ve Ermeni meseleleri ile Suriye krizine temas edilmiştir. Türkiye'nin bu büyük sorunların kalıcı ve akılcı bir çözümü üzerinde çok kapsamlı bir çalışma yapması gerekmektedir. Böylelikle bu sorunlar, dış politikada Türkiye'nin ayağına dolanan sorunlar olmaktan çıkar ve tüm dünyaya çözümden yana bir ülke olduğunu göstermiş olur.

Geleceğin Türkiyeğinde Dış Politika nasıl olmalı? sorusuna verilebilecek en net cevap daha önceki hataları tekrarlamamak ve düzgün yapılanları geliştirerek devam ettirmek olabilir. Bundan hareketle TDP'ye dair en temel öneri, ontolojik anlamda bir ulus devletin dış politika yapımı olarak sınırlarının uluslararası sistemin ve ulus devletin gerçekliğiyle tanımlandığını ve çerçevelendiğini fark etmesi olacaktır.

Yukarıdaki ifademizle ilintili olarak TDP'nin bölgesel ve siyaset yoğun odağını küresel ve ekonomik olarak dönüştürmek en isabetli ve gerçekleştirilmesi en mümkün söylemdir. Bu dönüşümün diğer bir faydası, Türkiye'nin dış ticaret unsurları ön plana çıktıkça "sert güç" veya "yumuşak güç" olmak ikileminden ziyade "akıllı güç" olmak için daha fazla gayret göstermesiyle sonuçlanmasıdır.

KAYNAKÇA

- AB Komisyonu. (25 Kasım 2018). *2018 Türkiye raporu*. https://www.ab.gov.tr/siteimages/kapb-tablolar/2018_turkiye_raporu_tr.pdf adresinden erişilmiştir.
- Alagöz, E. A. (2018). BM Güvenlik Konseyi'nde reform tartışmaları. İstanbul Gelişim Üniversitesi SBUİ E-Bülten, 7.
- Alden, C. ve Aran, A. (2017). *Foreign policy analysis: New approaches* (2. Baskı). Routledge.
- Aljazeera Türk. (24 Eylül 2014). *Erdoğan: Dünya 5'ten büyüktür*.
- Alpar, S. (2012). *Türkiye-Latin Amerika hızla gelişen ilişkiler*. T.C. Dışişleri Bakanlığı. http://www.mfa.gov.tr/turkiye---latin-amerika-_hizla-gelisen-iliskiler-tr.mfa adresinden erişilmiştir.
- Aydınlık. (21 Kasım 2018). *Türkiye, BM Güvenlik Konseyi'ne reform önerilerinde bulundu*. <https://www.aydinlik.com.tr/turkiye-bm-guvenlik-konseyi-ne-reform-onerilerinde-bulundu-dunya-kasim-2018> adresinden erişilmiştir.
- Bağcı, H. ve Anlar, A. (2009). Changing geopolitics and Turkish foreign policy. *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska Sectio K, Politologia*, 16, 97-115.
- Battir, O. (2017). Türk dış politikasının 2002 sonrası evrimi ve AB ilişkileri. *International Journal of Academic Value Studies (Javstudies JAVS)*, 3(12), 80-97.
- Carlsnaes, W. (1986). *Ideology and foreign policy: Problems of comparative conceptualization* (1. Baskı). Blackwell.
- Elik, S. (2011). *Iran-Turkey relations, 1979-2011: Conceptualising the dynamics of politics, religion, and security in middle-power states*. Routledge.
- Göçer, İ. ve Özdemir, A. (2012). 2008 küresel krizinin yayılma süreci ve etkileri: Seçilmiş ülkeler için ekonometrik bir analiz. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(1), 191-210.
- Gözen, R. (2011). Türkiye ve Arap Baharı: Değişimi açıklamak ve anlamak. *Adam Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2.
- Hale, W. (2009). *Turkish foreign policy: 1774-2000*. London: Cass Business School.
- Hill, C. (2016). *Foreign policy in the twenty-first century* (2. Baskı). Palgrave Macmillan.
- Hudson, V. M. (2007). *Foreign policy analysis: Classic and contemporary theory*. Rowman & Littlefield Pub.
- İpek, V. (2018). *Afrika'nın artan önemi ve Türkiye'nin "Afrika Açılımı"nda son durum*. TÜRKSAM. <http://turksam.org/afrika-nin-artan-onemi-ve-turkiye-nin-afrika-acilimi-nda-son-durum> adresinden erişilmiştir.
- Kardaş, T. ve Erdağ, R. (2014). Bir dış politika aracı olarak TİKA. *Akademik İncelemeler Dergisi (AİD)*, 7(1), 167-194.

- Kaya, A. (4 Mart 2013). *Turban kararı iktidarı AB'den soğuttu*. <https://www.aksam.com.tr/roportaj/turban-karari-iktidari-abden-soguttu/haber-173943> adresinden erişilmiştir.
- Keskin-Ata, F. (2014). Türkiye ve Birleşmiş Milletler. N. Doğan, C. Çakmak ve K. Aslan (Ed.). *BM sistemi ve BM'de reform tartışmaları* içinde. Siyasal Kitabevi.
- Keyman, E. F. (2017). A new Turkish foreign policy: Towards proactive "moral realism". *Insight Turkey*, 19(1), 55-69.
- Kirişçi, K. ve Toygür, İ. (2019). Turkey's new presidential system and a changing West: Implications for Turkish foreign policy and Turkey-West relations. *Foreign Policy at Brookings*, 15, 21.
- Sabah. (30 Ocak 2017). *Latin Amerika açılımı Çavuşoğlu ile başlıyor*. <https://www.sabah.com.tr/gundem/2017/01/30/latin-amerika-acilimi-cavusoglu-ile-basliyor?paging=2> adresinden erişilmiştir.
- Müftüler, M. ve Yüksel, M. (1997). Turkey: A middle power in the new order. A. F. Cooper (Ed.). *Niche diplomacy: Middle powers after the Cold War* içinde (ss. 184-196). Palgrave Macmillan UK.
- Oran, B. (2009). TDP'nin kuramsal çerçevesi. B. Oran (Ed.). *Türk dış politikası: Kurtuluş Savaşından bugüne olgular, belgeler, yorumlar cilt 1 1919-1980* (13. Baskı) içinde (ss. 20-53). İletişim.
- Selçuk, B. ve Yılmaz, N. (2008). Küresel finans sisteminde değişim ve Türkiye'ye etkileri. *Uluslararası finans sempozyumu 2008-küresel dalgalanmalar ve finans sektörüne yansımaları* içinde (ss. 335-354). İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- Tanrısever, O. F. (2018). *Turkey and the United Nations reform: Turkey's case for a more effective, representative and participatory United Nations*. Stratejik Araştırma Merkezi (SAM). http://sam.gov.tr/wp-content/uploads/2018/09/SAM_paper_ing_15-kapakli.pdf adresinden erişilmiştir.
- Türkiye'nin 2009-2010 dönemi BM Güvenlik Konseyi geçici üyeliği için Batı Avrupa ve diğer devletler grubundan adaylığını açıklaması. (2003). *Dışişleri Bakanlığı*. http://www.mfa.gov.tr/no_125--_24-temmuz-2003_-turkiye_nin-2009-2010-donemi-bm-guvenlik-konseyi-gecici-uyeligi-icin-bati-avrupa-ve-diger-devletler-grubundan-adayligini-aciklamasi.tr.mfa adresinden erişilmiştir.
- Deutsche Welle. (1 Şubat 2016). *Türkiye'nin Latin Amerika açılımı*. <https://www.dw.com/tr/t%C3%BCrkienin-latin-amerika-a%C3%A7%C4%B1%C4%B1m%C4%B1/a-19016431> adresinden erişilmiştir.
- Uchegara, K. E. (2008). Continuity and change in Turkish foreign policy toward Africa. *Akademik Bakış*, 2(3), 43-64.
- Yalçın, H. B. (2012). The concept of "Middle Power" and the recent Turkish foreign policy activism. *Afro Eurasian Studies*, 1(1), 195-213.
- Yeldan, E. (2009). Kapitalizmin yeniden finansallaşması ve 2007/2008 krizi: Türkiye krizin neresinde? *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 1(20), 11-28.
- T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü. (25 Ocak 2020). *Yıllara göre geçici koruma kapsamındaki Suriyeliler*. <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638> adresinden erişilmiştir.
- Zengin, G. (2013). *Kavga: Arap Baharı'nda Türk dış politikası, 2010-2013*. İnkılâp.

GELECEĞİN TÜRKİYESİNDE DIŞ POLİTİKA

Eğilimler, Sorunlar ve Çözüm Önerileri

Dünya siyaseti 2000’li yıllardan bu yana ciddi bir dönüşüm geçirmiştir. Bu sebeple mevcut dış politika parametrelerinin gelecek yıllar için yeterli olmadığı anlaşılmış ve dış politikada kapsamlı reformlar yapılması gerekli hale gelmiştir. İLKE İlim Kültür Eğitim Vakfı olarak Türkiye’nin gelecek vizyonuna katkı sağlamak amacıyla “Geleceğin Türkiye” projesini sürdürmekteyiz. Proje kapsamında, ülkemizin geleceği açısından stratejik öneme sahip olan dış politika konusunda nasıl tutarlı ve rasyonel bir vizyon geliştirilebilir sorusu çerçevesinde bu raporu hazırladık.

“Geleceğin Türkiye’de Dış Politika” raporu Türkiye’nin dış politikası için kapsamlı, tutarlı ve uygulanabilir bir analiz çerçevesi oluşturarak, Türk dış politikası için bir gelecek vizyonu sunmayı hedeflemektedir. Çalışmada ele alınacak konuların daha iyi kavranabilmesi için dış politikanın ne olduğu ve nasıl yapıldığına dair bir çerçeve sunulmaktadır. Türk dış politikasının genel görünümü ve Türkiye’nin dünya siyasetinde oynadığı rolün de ele alındığı raporda, 2002 sonrası dış politikanın değişen karakteri ve dış politikada kronikleşen sorunlar incelenmektedir. Türk dış politikasını etkileyen temel parametreler ve çeşitlenen aktörler analiz edilip, dış politika için temel ilkeler, kurumsal ve yapısal değişiklikler önerilmektedir.